

Віктор Даниленко, Святослав Юсов (Київ)

**ПАНТЕЛЕЙМОН ПЕТРОВИЧ ГУДЗЕНКО:
НАУКОВА ТА НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ.**

Пантелеймон Петрович Гудзенко – знаний український архівіст, археограф та історик, а також особистість, якій, як свідчать його колеги, „були притаманні справжня інтелігентність, щира людяність, висока порядність”¹. Вчений передусім належить до числа тих українських архівістів, які увійшли до історії вітчизняного архівного будівництва як фундатори архівної системи, адже П. Гудзенко впродовж 1930-х – 1940-х рр. займався науково-дослідною і адміністративною роботою в архівних установах України (спочатку в Центральному архіві революції (*далі* – ЦАР), а з 1933 р. – в Архівному управлінні), зокрема – з 1939 р. на керівних посадах у Архівному управлінні НКВС УРСР: заступник начальника, а з 1943 р. по 1948 р. – начальник цієї вищої архівної установи. В ті роки або закладалися або продовжували вдосконалюватися архівно-технологічні, структурно-організаційні та управлінські засади архівної системи, що витримали перевірку часом і, навіть сьогодні, як зазначає один з керівників Держкомархіву періоду української незалежності Р. Пиріг, „в умовах динамічних трансформаційних перетворень ми маємо можливість обійтися без різкого зламу системи, вести реорганізацію архівної справи еволюційним шляхом”².

Утім, не слід забувати, що з кінця 1930-х рр., коли власне П. Гудзенко став одним із керівників архівної справи в Україні, відбулося включення архівів до системи НКВС, що не тільки довершило процес її одержавлення (розпочатий ще наприкінці 1920-х рр.), але й привело до необмеженої централізації. Наслідком приєднання архівів до НКВС стало передусім утаємниченість їхньої роботи й використання архівної інформації в оперативних і політичних цілях таємної поліції тоталітарного режиму. Зрозуміло, що в подібній ситуації не можна знімати якоюсь мірою відповідальності за такий стан речей і з керівництва Архівного управління УРСР, в тому числі й П. Гудзенка. Насамперед, неоднозначною є його діяльність під час евакуації архівів з України в 1941 р. З іншого боку, заслугове лише позитивної оцінки організаційна та практична робота П. Гудзенка у процесі повернення у 1944 – 1946 рр. вивезених окупантами українських архівних документів й матеріалів, коли він очолював вищий архівний орган УРСР.

Вартою уваги є і багатогранна діяльність П. Гудзенка як археографа й історика, організатора наукової роботи колег, тісно пов’язана з процесом розвитку післявоєнної історичної науки в УРСР, переважно – в

Інституті історії АН УРСР. Наукова ж діяльність цієї академічної установи (як і будь-якої іншої) складається з роботи сотень дослідників, а тому висвітлення внеску певного історика – співробітника Інституту – є, водночас, і висвітленням історії самого наукового закладу. Очевидно, що мікроісторія провідних вчених і керівників інституту, його структурних підрозділів, найбільшою мірою допомагає відтворювати макроісторію цієї академічної установи. Це стосується і П. Гудзенка, великі організаційні здібності якого³, знайшли своє застосування особливо на посадах завідуючого ряду відділів Інституту історії, зокрема – відділів археографії та соціалістичного будівництва (останній – це сучасний відділ історії України 1920-х – 1930-х рр.).

П. Гудзенко – автор ряду праць з історії України новітнього періоду та археографії; відповідальний редактор, член редколегій, керівник авторського колективу низки фундаментальних праць з історії України. Упродовж тридцяти років очолював роботу в Інституті історії АН УРСР творчі колективи з підготовки і видання збірників архівних документів і матеріалів. Науковець, як і переважна більшість радянських істориків, вивчав історичні події і явища, будучи обмеженим методологічними вимогами пануючої комуністичної ідеології. Слід зауважити, що і хронологічний відрізок історії України і основна тематика, яку вчений досліджував, – революція, громадянська війна в Україні, побудова так званого соціалізму – належали до числа найбільш заідеологізованих та фальшованих періодів вітчизняної історії, адже цей період припадав на часи встановлення більшовицької влади в Україні, винищення „класових ворогів”, репресій, розкуркулення, форсованої індустріалізації за рахунок села, примусової колективізації, голодоморів тощо. Утім, П. Гудзенко, попри обов'язкову для радянського історика ідеологічну риторіку, намагався вивчати конкретні процеси і явища, базуючись на відповідному джерельному матеріалі. Введення до наукового обігу нових джерел, незалежно від їх інтерпретації, сприяло розвитку історичної науки.

Отже, метою розвідки є спроба висвітлення наукової діяльності П. Гудзенка у контексті як історії архівної справи в УРСР відповідного періоду, так і в контексті розвитку історичної науки в Інституті історії АН УРСР. Предмет дослідження належить до специфіки передусім української історіографії (в розумінні історії історичної науки і вчених-істориків), але підпадає і під сферу спеціалізації вітчизняного історіописання, оскільки будь-яка біографія, досліджувана в історичному зрізі, становить предметне поле історії. З висловленого вище випливають і методичні засади дослідження: це – принципи і методи так званої „нової інтелектуальної історії”, біографістики, а, враховуючи, що історична біографія є, по суті, мікроісторією, то застосовані також й мікроісторичні підходи.

До цього часу не існує ґрунтовних досліджень, присвячених біографії П. Гудзенка або його науковій творчості⁴. Цей ювілейний нарис є першою спробою заповнити зазначену прогалину; спробою, що не претендує на вичерпність. Радше цей нарис коректно кваліфікувати як наукову розвідку. На жаль, наявні джерела (що, власне нам були доступні) дають дуже мало конкретних даних стосовно багатьох моментів життєвих колізій П. Гудзенка. Така утаємниченість напевно пов'язана з його специфікою роботи в архівних органах, що були підпорядковані НКВС, але подібна ситуація простежується і в подальшому, коли вчений працював уже в структурі АН УРСР. Найбільше згадок про діяльність П. Гудзенка міститься в монографії його колеги – голови Архівного управління УРСР О. Мітюкова. Є, як мінімум, дві рецензії на праці П. Гудзенка⁵, все-таки в основному більшість праць про вченого носять довідковий характер⁶. Зауважимо, що в нагоді для нашого дослідження стали праці, присвячені історії Інституту історії України (далі – ІУ) і окремим персоналіям істориків – колег П. Гудзенка, а також – історії архівної справи в Україні.

В основу даного нарису покладено переважно джерела з Наукового архіву Інституту історії України НАН України. Задіяні деякі матеріали з фондів ЦДАВО (різні документи щодо діяльності П. Гудзенка в УДА НКВС УРСР і в Комісії з історії Вітчизняної війни). Є низка опублікованих архівних матеріалів, котрі дещо допомагають у відтворенні діяльності вченого⁷. Окремо назвемо машинопис на правах рукопису його дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата історичних наук, що зберігається в бібліотеці ІУ.

Значна низка документів і матеріалів, які ілюструють діяльність науково-видавничого відділу Архівного управління НКВС УРСР і Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР за 1943–1946 рр. опублікована в I-му томові збірника, присвяченого 90-літтю з дня народження колеги П. Гудзенка – Федора Шевченка. Частина з них характеризує як роботу Ф. Шевченка, так і П. Гудзенка⁸; безпосередньо це стосується листа П. Гудзенка до секретаря ЦК КП(б)У К. Литвина, в якому архівіст дає оцінку і пропозиції стосовно покращення роботи названої комісії⁹. Опублікованих спогадів про вченого до цих пір не було, проте є спогади про його колег, де згадується також і П. Гудзенко¹⁰. Історик також згадується в опублікованих фрагментах щоденника Ф. Шевченка¹¹.

Візуальними джерелами, якими передається образ П. Гудзенка, є його фотографії. Слід зазначити, що опублікована іконографія вченого, порівняно з іконографією більшості інших радянських українських істориків, досить значна (14 фото), хоча, переважно, він представлений на колективних світлинах¹².

Період навчання і початок архівної роботи

Пантелеймон Петрович Гудзенко народився 27 липня (9 серпня – за н.ст.) 1907 р. в с. Дернове, що за дореволюційним адміністративним поділом належало до Охтирського повіту Харківської губернії¹³ (нині ж – до Тростянецького району Сумської області) у родині селян. Його батько, не маючи власного земельного наділу, мусив працювати наймитом у більш заможних селян, але згодом став сільським службовцем – урядником, оскільки в свій час отримав початкову освіту. Взагалі Петро Гудзенко все життя (як до революції, так і після) працював у різних установах, ведучи роботу, пов'язану з діловодством. Мати ж – виховувала трьох дітей (Пантелеймона і двох його сестер) і займалася домашнім господарством¹⁴. З дитинства Пантелеймон допомагав родині, наймитуючи у різних господарів на сільськогосподарських роботах. Можна припустити, що батько на своєму досвіді переконався, що спадкоємцю слід отримати повноцінну освіту, аби той зміг досягнути чогось кращого в житті, а тому віддав Пантелеймона на навчання до семирічної школи. Роки навчання хлопчика припали на важкі часи громадянської війни та соціальних пертурбацій, пов'язаних з діяльністю більшовиків. По закінченні кожного учбового року – в літній період – Пантелеймон знову долучався до сільськогосподарської роботи, а пізніше – підробляв сезонним робітником на Яновському цукровому заводі, котрий був власністю непмана¹⁵.

По закінченні у 1924 р. семирічки майбутній історик продовжив навчання в аграрній профшколі, що знаходилася у містечку Тростянець. Ймовірно батьки вважали, що сину варто присвятити своє життя сільському господарству. Однак, доля розпорядилася інакше: вже у 1926 р. П. Гудзенко вступає до Харківського педагогічного технікуму, а в наступному році поступає на історичне відділення Харківського інституту професійної педагогічної освіти¹⁶ (в минулому і в майбутньому – Харківський університет). В той період щоби поступити до вузу, необхідно було отримати для вступу „відрядження” чи інакше – „путівку”, від радянських, партійних, комсомольських та інших державних і громадських органів й організацій. Для того, щоби отримати таке „відрядження”, потрібно було бути активістом у громадській роботі, мати „правильне” соціальне походження і авторитетних поручителів¹⁷; інакше кажучи, регулюючи „класову чистоту” студентів, більшовики вимагали відряджати до вузів політично благонадійних. Подібні „путівки” у ті ж роки отримали, наприклад, такі колеги П. Гудзенка по майбутній роботі в ІУ АН УРСР, як К. Стецюк і В. Голобуцький. Перша з них отримала „путівку” від комітету незаможних селян свого села (с. Бровки – нині Житомирської області)¹⁸, а В. Голобуцький – від

політпросвіту Адигейського обласного відділу народної освіти і, окрім цього, ще і за комсомольською „лінією”¹⁹.

Наявні джерела не подають інформації – за якою ж „лінією” отримав „відрядження” для вступу П. Гудзенко, однак, можливо припустити, що – за профспілковою, оскільки у 1926 р. він стає членом спілки вищих шкіл і наукових установ²⁰. Як думаємо, мала значення ще і громадська робота у агропрофшколі і технікумі, яку припускаємо, адже П. Гудзенко в подальшому зарекомендував себе як хороший і енергійний організатор справи в архівних і наукових установах, що напевно постало не на порожньому місці: ці його здібності були закладено в юності. „Кар’єра” наймита також надавала йому переваги при вступі до вузу і отримання після зачислення державної стипендії²¹. Проте, не все було так просто: його соціальне походження викликало сумніви, адже батько абітурієнта до революції був урядником, тобто, згідно з більшовистською термінологією – „класово-ворожим елементом”, прислужником царизму. Очевидно, щоби поступити до вузу, П. Гудзенко, як і багато інших, мусив або якимось чином дистанціюватися від цієї служби батька або приховувати подібні факти і приписувати собі різні важливі для ідентичності – „радянська людина” – віхи біографії²². Наразі, наявні джерела не дають можливості якимось обґрунтувати останнє (вповні вірогідне) припущення.

Майбутній науковець закінчив у 1931 р. вже не історичне відділення, а соціально-економічний факультет названого вищого навчального закладу, отримавши спеціальність – викладач соціально-економічних дисциплін у школах професійної освіти²³. На останньому курсі П. Гудзенко паралельно приступив до викладання зі своєї спеціальності на робітничому факультеті Харківського сільськогосподарського інституту. В цей рік студент-старшокурсник долучився до практичної роботи і з другої своєї майбутньої спеціальності – архівного працівника, оскільки підпав під характерну для тих часів компартійну рознарядку для молоді (так би мовити – ще одне цілеспрямоване „відрядження”): його було законтраковано на архівну роботу до Центрального архіву революції УСРР²⁴ (далі – ЦАР), що знаходився у тодішній столиці республіки – м. Харкові.

Цілком зрозуміло, що комуністичному режимові потрібні були для роботи в архівних органах молоді люди, виховані у новому дусі й віддані радянській владі. Слід також вказати, що якраз у цей час розпочалися „чистки” та репресії проти „старих кадрів” серед української інтелігенції, в тому числі й архівістів²⁵. Як зазначає історик і архівіст Валентина Шандра, комісії, що проводили чистки в ЦАУ „відзначили наявність в управлінському апараті ідеологічно відчужених, аполітичних фахівців” та відсутність „висуванців” з числа робітників і селян²⁶. На цій хвилі і

прийшов на архівну роботу П. Гудзенко в ЦАР. Утім, на 1930 р. продовжувалася розбудова архівної галузі в Україні, чим енергійно займався керівник Центрального архівного управління при ВУЦВК (далі – ЦАУ) з 1925 р. по 1931 р. відомий архівіст і історик (з 1942 р. – науковий співробітник ІУ) Михайло Рубач²⁷. Останній належав до течії „федералістів”, зокрема, вимагав реституції архівних документів, вивезених з України до Росії протягом XVIII – початку XX ст. Дійсно, багато архівних матеріалів у цей період було повернено в Україну²⁸. Проте, саме М. Рубач доклав максимум зусиль стосовно політизації архівної справи, пов’язуючи діяльність архівістів з ідеологічними партійними завданнями²⁹.

Для підвищення ідейного і теоретичного рівня, а також професійного вдосконалення П. Гудзенку запропонували навчання в Українському інституті марксизму-ленінізму (далі – УІМЛ; вчений в одній із своїх післявоєнних автобіографій згадує про навчання в цьому інституті, але, помилково називає його університетом³⁰), який виконував, з-поміж іншого, функції підготовки аспірантів³¹. З 1924 р. в його складі почало діяти історичне відділення, у складі кількох кафедр, де, зокрема займалися археографічною роботою³² і, як можна припустити, саме навиків в останній мав набути П. Гудзенко, поступаючи до цього закладу.

На початку 1930-х р. в основному завершилося впорядкування та концентрація архівних документів в УСРР, що дозволило зосередити увагу архівістів на археографічній діяльності. У квітні 1931 р. перспективний план археографічної роботи архівних установ республіки розглядався на засіданні бюро історичного відділу (цей відділ до початку 1931 р. також очолював М. Рубач) УІМЛ. Однією із пропозицій бюро для ЦАУ стала пропозиція з приводу підключення до археографічної видавничої роботи аспірантів УІМЛ аби пришвидшити системне видання збірників документів³³. Очевидно, що в цій справі був задіяний і П. Гудзенко як аспірант УІМЛ. Мав він брати участь і в першому семінарі-зльоті архівістів республіки, що його провело ЦАУ у квітні 1931 р.³⁴

П. Гудзенко у своїх автобіографічних документах не повідомляє про закінчення УІМЛ: літом 1931 р. відділення УІМЛ були реорганізовані у самостійні науково-дослідні інститути Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів і процес цієї трансформації тривав рік³⁵. На початку ж 1932 р. на базі науково-методичного кабінету архівознавства при ЦАУ була створена аспірантура зі штатом аспірантів у 10 чоловік³⁶, до якої і поступив того ж року П. Гудзенко (а закінчив її в 1934 р.)³⁷. Разом з ним в аспірантурі ЦАУ навчалися такі майбутні керівники архівної системи УРСР, як С. Пількевич (у 1948 – 1960 рр. – начальник Архівного управління МВС УРСР), П. Павлюк (у 1943 –

1954 рр. – заступник начальника Архівного управління), О. Юрченко (директор Центрального держархіву Жовтневої революції УРСР (ЦДАЖР) у 1940-і рр.) та ін.³⁸

Через рік навчання в аспірантурі (хто був науковим керівником П. Гудзенка – достеменно не відомо) він знову був законтрактований – на цей раз до керівного органу архівістів України – ЦАУ³⁹, що його очолив на початку 1931 р. колишній ректор Київського ІНО С. Семко-Козачук⁴⁰. Нестача кадрів у зв'язку з „чистками” архівних працівників обумовила те, що аспіранта відразу призначили на посаду наукового співробітника⁴¹. На цій посаді П. Гудзенко перебував до 1936 р., переїхавши у 1934 р. разом з ЦАУ до нової столиці УРСР – м. Києва. Утім, у 1935 р. молодого архівіста звільнили з посади як представника „класово-ворожого елементу” (вірогідно, компетентні органи виявили на той час такий факт: П. Гудзенко приховував те, що батько був урядником)⁴². Однак, замінити його напевно було не так легко і врешті П. Гудзенка було поновлено на посаді наукового співробітника ЦАУ.

На керівних посадах в Архівному управлінні

Після поновлення на роботі в ЦАУ розпочався стрімкий ріст кар'єри історика на ниві архівного управління: у 1936 р. він став старшим науковим співробітником, згодом вченим-консультантом відділу центральних і місцевих архівів, а в 1938 р. вже очолив цей відділ ЦАУ. В 1939 р. П. Гудзенко став заступником начальника керівного органу архівної справи в УРСР⁴³, при чому деякий час навіть був виконуючим обов'язки начальника Архівного відділу НКВС УРСР⁴⁴, оскільки у 1938–1939 рр. архівна система була підпорядкована НКВС. Адміністративні працівники архівів відповідно ставали офіцерами органів. Одягнув військову форму і П. Гудзенко і, тоді ж, він став кандидатом у члени КП(б)У, а членом партії – у березні 1941р.⁴⁵

Наслідком включення архівів до системи НКВС стала необмежена централізація і секретність. Засекреченими виявилися не тільки документи, що справді становили державну або військову таємницю, а й відомості про роботу самих архівів. Використання архівної інформації в оперативних, політичних цілях стало найважливішим напрямом діяльності архівної системи у передвоєнні роки. В роки „великого терору” пройшла нова „хвиля” репресій серед архівістів, котра позначилася на їх кадровому складі: пріоритет надавався не професійним здібностям, а політичній благонадійності співробітників. У свою чергу, це позначилося на стані архівної справи⁴⁶. Зрозуміло, що працівники архівів, тим паче, адміністрація мусили у своїй діяльності виходити насамперед з ідеологічних настанов і міркувань, підкоряючи і наукову роботу

політичній доцільності. В цьому сенсі не могла бути виключенням в цьому відношенні і адміністративна та наукова діяльність П. Гудзенка.

З початком німецько-агресії проти Радянського Союзу діяльність архівних установ УРСР підпорядковувалася вимогам воєнного часу: першочерговим завданням стала евакуація документів у глибокий тил. Евакуація відбувалася з липня по вересень 1941 р.⁴⁷ Вже станом на початок липня 1941 р. Архівне управління НКВС (так з 6 червня 1941 р. став називатися Архівний відділ НКВС⁴⁸) визначило порядок евакуації архівів. Невідкладному й обов'язковому вивезенню підлягали секретні й надсекретні фонди, що мали оперативне значення для НКВС. До категорії „першочергових для евакуації” було віднесено джерела до історії революційної боротьби, натомість найдавніші і найцінніші фонди, зокрема актові книги XVI–XVII ст. залишалися окупантам⁴⁹.

За постановою ЦК ВКП(б) та РНК СРСР від 27 червня 1941 р. усі цінності, які неможливо було вивезти, мусили бути знищені. Наприкінці червня відповідні вказівки отримали і архівні установи УРСР. Керуючись політичними і вузьковідомчими інтересами, керівники органів НКВС наказували знищувати документи і матеріали, котрі не вдавалося евакуювати. Окрім цього, значна частина документів загинула через вибухи, пожежі і внаслідок поганих умов зберігання у непристосованих для цього помешканнях⁵⁰. Заступник начальника Архівного управління П. Гудзенко (начальником до жовтня 1943 р. був Г. Пшеничний, який після цього став директором Центрального держархіву кінофотофонодокументів (ЦДАКФФД) УРСР) якраз і очолив роботу з евакуації архівних документів державних архівосховищ УРСР. Очевидно, що ця робота відбувалася у вкрай важких умовах. Необхідно було у стислі строки відібрати найважливіші документи (звичайно, з точки зору, керівництва НКВС), інколи під час бомбардувань і артилерійських обстрілів. Цю роботу здебільшого виконували не підготовлені чи навіть малограмотні люди, що було наслідком передвоєнних репресій серед архівістів, а також і простою нестачею людей у зв'язку з мобілізацією на фронт.

У листі (що його наводить П. Грімстед) П. Гудзенка до Головного архівного управління (далі – ГАУ) НКВС СРСР від 8 серпня 1941 р. підбиваються деякі підсумки евакуації по областях. Тут йдеться, зокрема, про успішну евакуацію оперативних (!) матеріалів з Києва, Львова, Одеси, Полтави, Сталіно, Станіславова і Чернігова. У той же час Волинському облдержархіву „евакуювати не вдалося нічого – всі матеріали розробки знищені нашими співробітниками”, а Житомирському облдержархіву матеріали „вивезти не вдалося через ненадання вчасно вагонів”. П. Гудзенко вказує, що виявлення і знищення „непотрібних документів” проводиться згідно з інструкції ГАУ НКВС СРСР⁵¹. Отже, зрозуміло, що

українські архівісти, в тому числі і П. Гудзенко, мусили виконувати накази центрального керівництва НКВС СРСР.

У рапорті П. Гудзенка від 9 вересня 1941 р., надісланого ним до начальника ГАУ, вказується, що всі матеріали, котрі „не мають оперативного і наукового значення (макулатура), знищені”. Однак, не вдалося евакуювати „основну частину документів держархівів” через відсутність транспорту. Слід зазначити, що НКВС зводило функції архівів до „оперативних і наукових” завдань секретної поліції, тому, як іронічно зауважує П. Грімстед, збереження національної спадщини навряд чи входило до цих завдань⁵². Все ж таки, до початку жовтня 1941 р. до тилу було вивезено 60 вагонів – близько 6500 фондів, 1,5 млн. справ⁵³.

Архівне управління НКВС УРСР і столичні архіви було спочатку евакуйовано до Харкова, а у вересні 1941 р. – до Златоуста (Челябінська область РРФСР). Із закінченням евакуації у жовтні 1941 р. відбулася реорганізація Архівного управління в Управління державними архівами (*дали* – УДА) УРСР, чим підкреслювалося необхідність зосередження його основної уваги на зберіганні евакуйованих архівних документів⁵⁴. Іншим завданням УДА було виявлення і збирання документів періоду Великої Вітчизняної війни: з метою виконання цієї справи за циркуляром НКВС УРСР від 16 лютого 1942 р. на начальників управлінь і райвідділів НКВС покладалося завдання разом з представниками архівів забезпечити виявлення, концентрацію і охорону архівних документів, друкованих і періодичних видань, де відображена історія „боротьби радянського народу проти фашистських загарбників”⁵⁵.

На початку січня 1942 р. за вказівкою РНК УРСР і УДА НКВС оперативна група УДА НКВС УРСР, що складалася з працівників архівів і міліції, була направлена до ще не окупованого Ворошиловграду, де спочатку зайнялася організацією роботи архівних установ у прифронтових районах, а потім, вказаним вище завданням. Керівником цієї опергрупи був призначений П. Гудзенко⁵⁶. На початку липня 1942 р. у зв'язку з воєнними діями, група перемістилася до м. Енгельс на р. Волзі⁵⁷. Взагалі, оперативна група, керована П. Гудзенком, діяла (враховуючи пересування фронту і відповідні зміни у дислокації) на теренах Південного, Сталінградського, Воронежського і Першого Українського фронтів⁵⁸. Літом 1942 р. група, окрім продовження концентрації документів періоду німецько-радянської війни, проводила евакуацію документів держархівів України з міст Балашова і Сталінграду. Виконуючи перше завдання оперативна група впродовж 1942 р. збрала 1761 примірник радянських газет, близько 9,5 тис. примірники брошур, листівок, журналів. Працівники групи постійно виступали з лекціями і

доповідями як перед місцевим населенням, так і евакуйованими у Поволжя українцями⁵⁹.

У рамках завдань, пов'язаних зі збором матеріалу про війну, група виявляла та вивчала трофейні архіви⁶⁰. Так, уже протягом 1942 р., окрім газет, співробітники групи зібрали 10 тис. документів трофейного походження, в тому числі, інструкції і настанови німецького командування, діловодні матеріали окремих частин і підрозділів вермахту, особисте листування німецьких військовослужбовців, фотодокументи тощо⁶¹. Внесок керівника групи П. Гудзенка у цю справу особливо проявився під час операцій групи на Сталінградському фронті, за що він отримав бойову нагороду – медаль „За оборону Сталінграду”⁶².

З визволенням України почалося відновлення радянської архівної системи і відбудова архівного господарства. Питання про відновлення мережі архівних установ республіки було обговорено вже 29–30 грудня 1942 р. у м. Златоусті на нараді керівників евакогруп та начальників центральних державних архівів УРСР. На цій нараді був присутній і керівник оперативної групи УДА НКВС УРСР П. Гудзенко. У цей час вже було звільнено від гітлерівських військ значну частину Ворошиловградської, Сталінської і Харківської областей і необхідно було відновлювати роботу архівних установ. Для організації роботи з відновлення архівної мережі, згідно з рішеннями наради у січні 1943 р., на терени України була знову відправлена оперативна група УДА на чолі з П. Гудзенком і Г. Пшеничним, яка наприкінці цього місяця прибула до райцентру Мілове Ворошиловградської області, де і розпочала свою роботу⁶³.

У лютому – березні 1943 р. оперативна група налагодила роботу Ворошиловградського облдержархіву, його філіалу у м. Старобільську та ряду районних архівів Ворошиловградської і Харківської областей. Робота групи проходила у складних умовах: більшість приміщень архівів була зруйнована або вимагала капітального ремонту. Значні труднощі виникали і в доборі кадрів⁶⁴. Досвід роботи групи в ці місяці був узятий до уваги керівництвом НКВС УРСР, яке 23 квітня 1943 р. затвердило „Інструкцію щодо організації роботи органів Управління державними архівами НКВС УРСР в районах України, звільнених від німецько-фашистських окупантів”. У ній визначалися головні завдання відбудови архівного господарства республіки: відновлення діяльності відділів держархівів УНКВС областей, обласних архівів та їх філіалів, міських і районних архівів; виявлення і концентрація документів періоду Великої Вітчизняної війни; використання архівних матеріалів в оперативних, наукових й агітаційно-пропагандистських цілях; збирання матеріалів про звірства і злочини нацистів та надання допомоги місцевим комісіям у складанні відповідних актів⁶⁵.

Подальше звільнення території УРСР від окупантів, що відбувалося літом – осінню 1943 р., створило сприятливі умови для відновлення на цих територіях мережі архівних установ. Наприкінці серпня оперативна група УДА розпочала відповідну роботу в м. Харькові і до 15 вересня вже почали діяти відділ УНКВС, обласний і десять районних архівів тощо. Тоді ж у Харькові на основі головної оперативної групи УДА НКВС УРСР було сформовано кілька оперативних груп для відновлення діяльності архівних установ в інших областях республіки⁶⁶. 6 листопада 1943 р. працівники оперативних груп прибули до щойно визволеного Києва. У кінці цього ж місяця в столицю України повернулося і УДА НКВС УРСР, виконуючий обов'язки начальника якого, з жовтня 1943 р. було призначено старшого лейтенанта держбезпеки П. Гудзенка⁶⁷. Зауважимо, що як можна здогадатися керівниками таких вищих установ, як УДА НКВС УРСР, призначали лише людей за званням не нижче капітана, оскільки, коли П. Гудзенку присвоїли звання капітана держбезпеки (серпень 1944 р.), то в документах він інколи вказується вже як начальник УДА без приставки „в. о.”⁶⁸, хоча остаточно став начальником згідно з наказом від 3 січня 1945 р.⁶⁹, а звання майора йому присвоїли уже в листопаді того ж року⁷⁰.

Призначення П. Гудзенка начальником УДА, як припускаємо, було наслідком того, що попередня робота П. Гудзенка на чолі оперативної групи УДА була належно поцінована керівництвом, адже саме завдяки організаторському хисту П. Гудзенка, його вмінню налагоджувати ефективну взаємодію різних служб і людей, особистій енергійності і високій працездатності вдалося виконати ряд важливих завдань поставлених оперативній групі: виявлення, концентрація архівних документів, друкованих і періодичних видань періоду війни; евакуація архівних документів літом 1942 р.; відновлення діяльності архівної мережі України в 1943 р.; використання архівних матеріалів в оперативних, наукових й агітаційно-пропагандистських цілях; збирання матеріалів про звірства та злочини нацистів; тощо. Очевидно, що нові завдання, поставлені перед УДА, вимагали для їх успішного вирішення саме такого начальника. Новими ж завданнями стали такі: відновлення діяльності центральних держархівів республіки та їх подальша реорганізація; реєвакуація архівних фондів; повернення вивезених окупантами архівів; відбудова матеріальної бази архівної системи України та ін.

Нові завдання відображує, наприклад, план роботи УДА на перший квартал 1944 р., підписаний виконуючим обов'язки начальника УДА П. Гудзенком. Необхідно було зробити наступне: укомплектувати керівним складом відділи держархівів і обласні держархіви;

укомплектувати штат Центрального державного історичного архіву (ЦДІА) УРСР (окремим пунктом в плані значиться: організувати ЦДІА, тобто – підібрати кадри, приміщення, сконцентрувати документи тощо); укомплектувати штат УДА НКВС УРСР; забезпечити відновлення роботи архівних органів у звільнених від окупантів областей УРСР; організувати віднайдення та використання документальних матеріалів для воєнних і народно-господарських потреб; організувати облік й інструктаж відомчих архівів; по лінії роботи науково-видавничого відділу – видати збірник „про окупаційний режим у Харкові”, підготувати збірники „Окупаційний режим німців на Україні” та „Листи радянських громадян з німецької каторги”, написати статтю „Фальсифікація історії України німецькими окупантами та їх посібниками”; тощо⁷¹. Вказаний у плані на перший квартал 1944 р. збірник документів „про окупаційний режим у Харкові”, дійсно тоді вийшов під назвою „Звірства і злочини німецько-фашистських загарбників на Харківщині”⁷², а в його підготовці брав участь начальник УДА. Ця ж книжка, видається, була і першою науковою роботою П. Гудзенка, що втілилася в публікацію.

Виконуючи завдання зі збирання матеріалів про звірства і злочини німецьких фашистів на території УРСР, архівні установи оприлюднювали результати цієї роботи на сторінках періодичних видань. Так, лише протягом 1944 р. було опубліковано близько 50 статей⁷³. Велику роботу зі збору документального матеріалу, підготовки його до друку (в тому числі – з історії Великої Вітчизняної війни) тощо проводив науково-видавничий відділ УДА, який з грудня 1943 р. очолив колега П. Гудзенка, зокрема і по майбутній роботі в Комісії з історії Великої Вітчизняної війни Президії АН УРСР та в Інституті історії АН УРСР – Ф. Шевченко⁷⁴, з яким П. Гудзенко був у найбільш дружніх стосунках. Багато розпоряджень, листів, обіжників та іншого, що розсилалося УДА як директиви архівним установам на місцях, виходили за підписом П. Гудзенка і Ф. Шевченка. Начальник УДА брав участь у плануванні роботи відділу і в організації його роботи; до того ж, П. Гудзенко очолював Вчену раду при УДА⁷⁵.

Необхідно відмітити, що хоча війна ще не закінчилася, але УДА готувало до видання збірники документів не лише з історії Великої Вітчизняної війни. Так, у списку збірників документів, запланованих до першочергового видання УДА і датованому червнем 1944 р. (підписано капітаном держбезпеки П. Гудзенком), значаться наступні видання: „Україна у Вітчизняній війні 1812 р.” (10 арк.); „Життя і творчість Т.Г. Шевченка” (20 арк.); „Кирило-Мефодієвське братство” (20 арк.); „Україна напередодні національно-визвольної війни. 1638–1648 рр.” (20 арк.); тощо⁷⁶. У перспективному ж плані видання збірників

ЦДА на 1945 – 1949 рр., значаться такі тематичні збірники вповні національного спрямування, як-то: „Архів Коша Нової Запорізької Січі” (10 томів по 10-15 арк.); „Устим Кармелюк” (12 арк.); „Нові документи про Коліївщину” (12 арк.); „Документи до історії українського національного руху другої пол. XIX в. і поч. XX ст.” (15 арк.); „Щоденник Кистяківського” (15 арк.); „Документи до історії національно-визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі наприкінці XVI в. і в перш. пол. XVII ст.” (15 арк.); „Документи до історії української культури XIX – поч. XX ст.” (3 т. по 20 арк.); тощо⁷⁷. Серед збірників документів і матеріалів, в редагуванні яких безпосередньо брав участь П. Гудзенко, був збірник „Возз’єднання українського народу в єдиній українській Радянській державі”, що вийшов українською і російською мовою в 1949 р.⁷⁸

Отже, начальник УДА і керівники науково-видавничого відділу (П. Гудзенко і Ф. Шевченко) проявляли (чи підтримували) ініціативу (Г. Пшеничного, П. Павлюка, К. Гуслистого) у справі видання збірників, де документально були б відображені національно-культурні аспекти і національно-державницькі прояви українського народу. Слід вказати, що це тимчасово і в певних рамках допускалося в період Великої Вітчизняної війни⁷⁹, але ж було не категорично обов’язковим для виконання. Утім, подібна тематика рекомендувалася і в п’ятилітньому плані для всіх архівних установ УРСР на 1946 – 1950 рр., що був розроблений УДА і розісланий архівам та нижчим архівним управлінням у вигляді обіжника від 15 лютого 1946 р. (підписано П. Гудзенком і Ф. Шевченком)⁸⁰. Цей план було пізніше деталізовано і розширено, а окрім документальних збірників, у рамках науково-дослідної роботи архівів передбачалася підготовка і видання монографічних досліджень, хронік, путівників по архівам і бібліографічних покажчиків⁸¹. У зв’язку з цим, зауважимо, що ще в січні 1945 р. начальник УДА НКВС УРСР П. Гудзенко поставив завдання архівам України стосовно їхнього перетворення в науково-дослідні установи⁸².

Варто звернути увагу на ту обставину, що у 1945 р. Головне архівне управління НКВС СРСР ініціювало підготовку трьохтомного збірника документів „Націоналізація промисловості в СРСР”, у зв’язку з чим, П. Гудзенко і Ф. Шевченко пропонували начальникам відділів Держархівів УНКВС УРСР організувати роботу з виявлення відповідних документів з цієї теми, зняття копій й посилки їх на адресу УДА⁸³. Саме ця тема (на матеріалах УРСР) стала предметом докторської дисертації та індивідуальної монографії П. Гудзенка⁸⁴, а отже, науковець фактично почав збирати відповідний матеріал ще під час роботи на чолі архівних установ України і суто архівна й археографічна робота згодом органічно перевтілилася в дослідну працю з історіописання.

Одним з першочергових завдань архівного будівництва після звільнення України від окупантів було відновлення діяльності центральних держархівів республіки та їх реорганізація. Під керівництвом П. Гудзенка були створені такі архіви, як: ЦДАЖР УРСР, ЦДІА УРСР, ЦДА КФФД УРСР, їх філіали у Харкові і Львові. Їх очолили колеги П. Гудзенка – К. Гуслистий (директор ЦДІА в 1944 – 1945 рр., а далі – В. Стрельський у 1945 – 1947 рр.), О. Юрченко (директор ЦДАЖР, а з 1946 р. майбутній директор Інституту історії АН УРСР академік А. Скаба), Г. Пшеничний (директор ЦДАКФФД).

Відновлюючи архівну мережу, УДА зіштовхнулося з колосальними труднощами: не було жодного непошкодженого приміщення архівів; архівні матеріали (ті, що у свій час не було евакуйовано), які не були вивезені або знищені загарбниками, в більшості було перетворено в розсип, скинуто з стелажів, перемішано з книгами, газетами тощо. Нестача кваліфікованих кадрів значно ускладнювало роботу з приведення архівних фондів у порядок: навіть на 1 січня 1944 р. в усіх (!) архівних установах УРСР працювало всього 285 співробітників⁸⁵. Не дивно, що начальник УДА особисто брав участь в практичному розбиранні та систематизації архівних документів у Києві. На ряді знімків з фондів ЦДА КФФД України видно, як під час процесу розбирання архівних фондів начальник УДА своїми руками приймає і передає далі теки з документами. П. Гудзенко і його співробітники доволі часто працювали допізна або взагалі – ночами, а у щойно звільненому від окупантів місті діяв режим військового стану. Тому довелося просити коменданта Києва видати їм перепустки для вечірнього чи нічного пересування містом⁸⁶. Для перевезення тих чи інших документів іноді не було можливості знайти автотранспорт і, у зв'язку з цим, начальник УДА вимушений був вступати у листування з керівництвом НКВС⁸⁷. П. Гудзенко особисто клопотався про забезпечення необхідним (одягом і взуттям) своїх співробітників, у тому числі і тих, які працювали в обласних архівних установах. Це він робив навіть у 1946 р.⁸⁸

Відновлення діяльності архівних установ у кожному випадку потрібно було починати з пошуків приміщень і закріплення їх за архівами. У процесі концентрації документів переміщувалися сотні тисяч справ, обладнувалися стелажми архівосховища. Відновлення нормальної роботи архівних установ іноді залежало від простого підключення електроенергії, а цього було досить не просто добитися і, – знову для вирішення справи підключався начальник УДА, який просив сприяння в цьому з боку вищого керівництва НКВС⁸⁹. Ряд архівів створювалися заново, зокрема повністю з „нуля” створювався ЦДАКФФД⁹⁰. З травня 1944 р. УДА і місцеві державні архіви зазнали реорганізації, зокрема в

УДА створювалися нові відділи. Проводилася копітка робота з відновлення діяльності (а також реорганізації) відомчих архівів тощо.

Величезну кількість архівних матеріалів було вивезено окупантами. Серед пунктів призначення, до яких потрапляли українські архівні фонди, були тридцять міст і містечок Німеччини, Польщі, Чехословаччини, Румунії, Угорщини, Австрії. З цих країн і потрібно було повертати архіви, чим вже з 1944 р. зайнялося УДА⁹¹. П. Гудзенко особисто брав участь у розшуку і поверненні вивезених загарбниками українських архівів: у січні – лютому 1945 р. він перебував у відрядженні в Румунії з метою (як зазначено в анкеті) „пошуку і повернення в СРСР документальних матеріалів вивезених окупантами”⁹². Тоді головний архівіст України побував у таких містах Румунії, де й віднайшлися фонди українських архівів, як – Бухарест, Крайова і Тимошоара⁹³. Українські документи з Румунії було повернуто до державних архівосховищ Одеської, Чернівецької областей та Молдавської РСР. Окрім цього, за сприянням П. Гудзенка були привезені документи адміністративних органів діючого під час окупації румунського губернаторства „Трансністрія”⁹⁴ (12 вагонів) та матеріали сигуранци всіх повітів Бессарабії і Буковини (2 вагони)⁹⁵. Всього з Румунії було повернуто 54 вагона архівних документів, що належали УРСР і Молдавській РСР⁹⁶.

Важливим напрямком роботи УДА було організація повернення архівних фондів зі сходу і їх розміщення в архівних установах УРСР. Цікаво, що і в цьому випадку начальник УДА особисто брав участь у практичному розбиранні та систематизації реєвакуйованих документів⁹⁷. Реєвакуація архівних фондів завершилася на початку 1946 р. – було повернуто 1,5 млн. справ найважливіших фондів державних архівів УРСР⁹⁸.

З 1944 р. з новою силою розгорнулося боротьба з українським „буржуазним націоналізмом”. Важливе значення ідеологічний апарат приділяв боротьбі на історичному фронті, зокрема посиленню критики концепцій вітчизняного історіописання, пов’язаних зі школою М. Грушевського. У зв’язку з цим, відділ агітації і пропаганди ЦК КП(б)У, починаючи з 1945 р., впродовж двох років проводив регулярні наради з українськими вченими-гуманітаріями, передусім – з провідними істориками⁹⁹. У цих нарадах брав участь і начальник УДА¹⁰⁰. З’ясувавши причини „націоналістичних помилок”, перший секретар української компартії Л. Каганович ініціював на ідеологічному фронті прийняття постанови ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. „Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії АН УРСР”¹⁰¹.

З критикою школи М. Грушевського на одній із нарад, що проходила в 1947 р. вже після прийняття постанови ЦК КП(б)У, виступив і П. Гудзенко. В цілому свій виступ він присвятив питанням стану

археографічної роботи в УРСР і щодо важливості залучення істориками архівних матеріалів республіканського ЦДА. Зупинившись на критиці школи М. Грушевського, П. Гудзенко відмітив, що архів віднині має оригінальні матеріали цього українського історика і його послідовників, об'єднані в окремому фонді. Начальник УДА навів ряд документів, які з його точки зору, викривали „реакційну сутність школи Грушевського і орієнтацію українських буржуазних націоналістів на реакційні сили”¹⁰². Як гадаємо, П. Гудзенко „викривав” школу М. Грушевського абсолютно щиро, адже він був вихований радянською системою, а тому добросовісно й ретельно (як і все, що він робив) виконував „нове-старе” завдання своєї партії (очевидно, як і багато інших сповна чесних комуністів-істориків). Не забуваймо, що радянська влада дала таким селянам як П. Гудзенко можливість отримання вищої освіти і в подальшому – престижної (в соціальному аспекті) роботи. Отже, він не був ренегатом національної справи, як деякі історики „старої школи”, а самовіддано служив справі соціалізму, як-то її – у той чи інший період – розуміло ідеологічне керівництво. Слід зазначити, що напередодні багатоденної наради істориків, що відбувалася у квітні – травні 1947 р. і в якій брав участь П. Гудзенко, він захистив (5 квітня) на засіданні Вченої ради Інституту історії України кандидатську дисертацію на тему, присвячену висвітленню діяльності режиму гетьмана П. Скоропадського („Реставрація буржуазно-поміщицького монархізму на Україні в 1918 р.”), а одним з опонентів був М. Петровський¹⁰³. Зазначимо, що разом з П. Гудзенком захищався в ІУ і його заступник П. Павлюк. У цьому випадку вже обидва опоненти були медієвістами (усе той же М. Петровський, а також – І. Бойко)¹⁰⁴.

Кандидатська дисертація П. Гудзенка¹⁰⁵ вирізнялась з поміж інших дисертацій того часу. Більшість тодішніх робіт на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, зрозуміло, не відповідають сучасним вимогам. Вони були продуктами свого часу¹⁰⁶. Рідко коли в кандидатських 1930-х – 1940-х рр. використовувалися навіть нові архівні дані. Утім, на сторінках дисертації П. Гудзенка вони присутні: це мемуарна література із спецфонду ЦДА і деякі архівні справи з ЦДАЖР. У цілому дисертація написана на основі української і російської емігрантської літератури, яку в 1945–1946 рр. привезли з Праги¹⁰⁷. Про це свідчить і використання ряду справ з неопублікованими мемуарами Російського закордонного історичного архіву. Серед опублікованих мемуарів і досліджень в дисертації використано: низка книг із серії „Архив русской революции”, що видавалася російськими емігрантами; „Праці українського наукового інституту” у Варшаві, часописи „Хліборобська Україна”, „Нація в поході”, „Український державник”;

дослідження Д. Дорошенка („Історія України”), І. Мазепи („Україна в огні й бурі революції”, т. 1), П. Христюка („Українська революція”), тощо.

Враховуючи те, що П. Гудзенко вдався до широкого цитування і переказу цих, практично не доступних (для більшості радянських українських істориків) праць (всі вони зберігалися у спецфондах), то тим самим він зробив можливим ознайомлення з поглядами українських і російських емігрантських діячів й істориків для всіх бажаючих переглянути його дисертацію. В умовах тоталітаризму – це і можна рахувати внеском П. Гудзенка до української історичної науки (мається на увазі – кандидатська дисертація). Вважаємо зайвим наводити його оцінки та висновки, оскільки вони вповні витримані в рамках тодішньої ідеології з її нещадною й переважно тенденційною критикою „буржуазних” і „націоналістичних” поглядів.

Не дивлячись на посилення ідеологічного тиску, в повоєнний період продовжувалася розбудова архівної справи в УРСР, зокрема, пов’язана з археографічною роботою. У 1947 р. за сприянням начальника Архівного управління (в цьому році УДА МВС УРСР було реорганізовано в Архівне управління МВС УРСР¹⁰⁸) був заснований періодичний орган архівістів України „Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР”¹⁰⁹ (утім П. Гудзенко став членом редколегії лише в 1960 р.).

У серпні 1945 р. П. Гудзенко у листі до секретаря ЦК КП(б)У з пропаганди К. Литвина (який очолював Комісію з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР) підняв питання про необхідність включення до названої комісії представника архівних органів. Тоді начальник Архівного управління випадково ознайомився з планом роботи комісії, в якому зовсім не передбачалася участь архівних установ, хоча документальних матеріалів найбільше було зібрано якраз працівниками архівів. П. Гудзенко нагадує К. Литвину, що відповідно до вказівок останнього, архівні органи розгорнули значну роботу з підготовки збірників документів і матеріалів з історії війни. У зв’язку з цим, наголошує П. Гудзенко, виникає зайвий паралелізм і розпорошення сил, оскільки відсутній єдиний план у роботі комісії і архівних установ. Це, за висновком головного архівіста, „не дає можливості використати повно ті джерела по історії Вітчизняної війни, що є в наших різних установах”¹¹⁰. Тому П. Гудзенко і пропонує для координації роботи ввести до складу комісії представників архівних органів.

На початку вересня 1945 р. заступником голови комісії було призначено начальника науково-видавничого відділу Архівного управління Ф. Шевченка¹¹¹ і в кінці того ж місяця, підняті П. Гудзенком питання обговорювалися на засіданні комісії за участю її голови К. Литвина і начальника Архівного управління НКВС УРСР, де їх було

позитивно вирішено¹¹². Тоді ж була створена Вчена рада при названій комісії, до складу якої увійшов і П. Гудзенко¹¹³. Вчений постійно бере участь у засіданнях цієї Вченої ради, виступає і дискутує з різних питань з її членами¹¹⁴. У вересні 1947 р. П. Гудзенка, як представника Архівного управління, ввели за сумісництвом до складу Комісії з історії Великої Вітчизняної війни при АН УРСР на посаду старшого наукового співробітника, а в жовтні того ж року він очолив відділ фондів комісії¹¹⁵.

У зв'язку (як припускаємо) з черговою постановою Президії АН УРСР посади завідуючих мали заміщати лише доктори наук, тому у березні 1948 р. П. Гудзенка призначили виконуючим обов'язки завідуючого відділу фондів комісії з умовою захисту докторської дисертації до 1 січня 1949 р.¹¹⁶ Зрозуміло, що це було не реально, адже він лише незадовго до того захистив кандидатську. Утім, здається, що все складалося для П. Гудзенка добре. Він досить швидко отримав диплом кандидата історичних наук – менш ніж за рік після захисту – у січні 1948 р. (це означає таке: його науковий ступінь був затверджений атестаційним Комітетом у справах вищої школи СРСР ще раніше), а це було в той час рідкісним випадком¹¹⁷. У тому ж році, у зв'язку з 30-тою річницею ленінського декрету про архіви, керівництво Архівного управління підготувало на себе представлення до Президії Верховної Ради СРСР і Ради Міністрів СРСР про нагородженнями орденами Трудового Червоного Прапора (П. Гудзенко, І. Олійник, П. Павлюк, Г. Пшеничний) за „успішну роботу з відновлення Державних архівів УРСР, організації документальної бази з історії України і за використання документів в наукових і народно-господарських цілях”¹¹⁸.

Проте, 25 серпня 1948 р., через рік після прийняття партійної постанови „Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії АН УРСР”, була винесена постанова оргбюро ЦК КП(б)У стосовно діючого начальника Архівного управління МВС УРСР. Відповідно до останньої постанови та наказу МВС СРСР від 19 жовтня 1948 р. П. Гудзенко був звільнений зі своєї посади. Формальною причиною звільнення стала та сама підстава, що і в 1935 р., тобто, його звільнили як „представника класово-ворожого елемента” (батько був урядником)¹¹⁹. Як припускаємо, в умовах повоєнного ідеологічного наступу режиму на українську гуманітаристику, мусили бути знайдені винні за тодішній, нібито, „антимарксистський” і „буржуазно-націоналістичний” стан історичної науки і, тісно з нею пов'язаної, архівної справи. Головними винуватцями такого стану були названі, в принципі, цілком лояльні до влади керівники історичної науки (в кінці 1947 р. зі своєї посади був звільнений директор Інституту історії України М. Петровський) і архівної справи. Так закінчилася 15-річна кар'єра в Архівному управлінні П. Гудзенка.

Отже, у жовтні 1948 р. науковець повністю зосередився на роботі в Комісії з історії Великої Вітчизняної війни, котра була організована весною 1943 р. згідно з рішенням ЦК КП(б)У. У травні 1944 р. постановою Президії АН УРСР комісія була оформлена як самостійна науково-дослідна організація в системі АН УРСР. Завданням комісії стало збір і систематизація документальних матеріалів про Велику Вітчизняну війну. Від початку і до кінця комісію очолювали секретарі ЦК КП(б)У: спочатку К. Литвин, а згодом – І. Назаренко. Заступником партійних секретарів був з 1945 до квітня 1949 р. Ф. Шевченко¹²⁰, а в останній рік роботи комісії – П. Гудзенко. За час своєї роботи комісія збрала і систематизувала понад 7 тис. одиниць збереження різноманітних документів і матеріалів, з них понад 600 стенографічних записів спогадів; провела підготовчу роботу зі складання хроніки війни і хронологічних довідників¹²¹. Документальний матеріал, зібраний працівниками комісії, склав основу відповідного архівного фонду ЦДАВО України, до якого й понині звертаються історики війни¹²². Низка праць, підготовлених комісією, побачила світ у вигляді публікацій збірників документів або спогадів. Серед останніх, у 1949 р. вийшов у світ щоденник М. Попудренка, підготовлений до друку П. Гудзенком і В. Яременком¹²³; а ініціював його видання на одному з засідань Вченої ради комісії саме П. Гудзенко: „На мій погляд, треба включити до цього плану щоденник Попудренка, підготувати його до друку, мені здається, що справа буде реальною”¹²⁴.

22 квітня 1949 р. П. Гудзенко був призначений заступником голови зазначеної комісії з наукової роботи й активно взявся за організацію її діяльності¹²⁵. На цій посаді він перебував до ліквідації комісії в 1950 р., отримавши в цей час академічне звання старшого наукового співробітника¹²⁶ (присуджено Вченою радою комісії в один день з Героєм Радянського Союзу В. Клоковим¹²⁷). Разом з П. Гудзенком у комісії працювали також і майбутні його колеги по роботі в Інституті історії і, навіть, по роботі в одному відділі (з 1960 р.), як – П. Балковий (воював, зокрема на Сталінградському фронті, де діяла опергрупа УДА; в 1949 р. захистив кандидатську з теми Великої Вітчизняної війни, а другим опонентом був П. Гудзенко)¹²⁸, В. Клоков (завідуючий відділом використання архівних матеріалів Архівного Управління, заввідділом історії Великої Вітчизняної війни з 1969 по 1988 рр. Інституту історії, член-кореспондент АН УРСР з 1978 р.)¹²⁹, І. Слинко (деякий час голова комісії, згодом заввідділом воєнної історії ІУ)¹³⁰ та ін.

У цей період, окрім опанування дисертації П. Балкового, П. Гудзенко в грудні 1947 р. (тобто – коли він ще навіть не отримав диплом кандидата наук) виступив одним із опонентів на захисті кандидатської дисертації старшого викладача Київського педінституту ім. О.Горького А. Вовка

(також з теми Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.)¹³¹, а в травні 1950 р. – на захисті кандидатської дисертації старшого викладача Чернівецького університету, генерал-майора О. Кроника¹³².

Робота у відділі археографії Інституту історії

У березні 1950 р. П. Гудзенко за сумісництвом призначають на посаду вченого секретаря Відділення суспільних наук АН УРСР¹³³, в той час як Ф. Шевченко став головним ученим секретарем Президії АН УРСР¹³⁴. Утім, колеги працювали поруч – на 3-му поверсі будинку Президії на вул. Володимирській. Як згадує Р. Симоненко, названі вчені секретарі плідно і погоджено співпрацювали, підтримуючи один одного¹³⁵. У Президії П. Гудзенко працював до липня 1952 р., коли перейшов на постійну роботу до Інституту історії України¹³⁶. Власне, вчений згідно з постановою Президії АН УРСР (від 17 липня 1950 р.) був переведений на роботу в ІУ відразу після ліквідації Комісії з історії Великої Вітчизняної війни. В інституті він обійняв посаду старшого наукового співробітника у відділі археографії¹³⁷. На той момент у відділі працювало всього два наукових працівника – колишній директор ІУ, член-кореспондент АН УРСР М. Петровський (завідуючий) і кандидат історичних наук, археограф О. Бевзо. У той же рік у відділ були переведені на роботу колишній заступник П. Гудзенка по роботі в Архівному управлінні П. Павлюк і М. Козиряно¹³⁸. Після смерті у 1951 р. М. Петровського відділ тимчасово очолив відомий український історик-козакознавець В. Голобуцький, який працював (старшим науковим співробітником) у цьому відділі до 1954 р.¹³⁹ У зв'язку з хворобою В. Голобуцького відділ археографії на початку 1952 р. очолив (з приставкою „в. о.”) П. Гудзенко. На цій посаді в Інституті вчений перебував до кінця 1954 р.¹⁴⁰, коли його змінив М. Рубач.

Узагалі в ІУ (в 1953 р інститут був остаточно реструктуризований в Інститут історії¹⁴¹) П. Гудзенко працював понад 30 років, беручи активну участь у багатоманітних формах наукової та популяризаторської роботи цього закладу, передусім в організації роботи наукових колективів з приводу підготовки археографічних й історичних багатотомних праць і редагуванні останніх, в налагодженні ефективної роботи керованих ним структурних підрозділів інституту. Окрім виконання планових науково-дослідних завдань, вчений виступає з доповідями на наукових сесіях і конференціях¹⁴², Вченій раді Інституту та на відділах¹⁴³, виступає опонентом на захистах дисертацій (і готує відгуки на останні)¹⁴⁴; готує як науковий керівник аспірантів до захисту, виступає з науково-популярними лекціями в різних установах і організаціях як столиці УРСР, так й інших міст¹⁴⁵ (дослідники історії ІУ О. Рубльов і О. Юркова зробили слушне спостереження, що у 1950-х – 1980-х рр. „надзвичайно

високою була лекторсько-популяризаторська і пропагандистська діяльність вчених” інституту загалом¹⁴⁶); консультує з різних питань історії як окремих людей, так і організації (в середньому понад двадцять консультацій на рік)¹⁴⁷, тощо.

Починаючи з 1950 р., ПУ підключається до підготовки наукового забезпечення радянської версії приєднання України до Росії у зв'язку з наближенням у 1954 р. круглої дати¹⁴⁸. В Інституті була запланована у зв'язку з цим нова дослідницька тема під назвою „Споконвічна дружба російського та українського народів”¹⁴⁹. У рамках цієї проблеми готувався і археографічний трьохтомний (спочатку планували чотири томи) збірник документів і матеріалів „300-річчя приєднання України до Росії”, чим, поруч з іншими структурними підрозділами Інституту та низкою позаінститутських установ, займалися і співробітники відділу археографії. Спочатку колектив укладачів очолював В. Голобуцький¹⁵⁰, а згодом – Ф. Шевченко. Серед трьох членів редколегії – представників української академічної науки – був і П. Гудзенко. Він же фігурував серед укладачів другого тому збірника¹⁵¹ і складав примітки до цього тому¹⁵². Як член редколегії всього видання вчений брав участь у редагуванні всіх томів і вичитував верстку¹⁵³. Вірогідно, що основну роботу з редагування більше ніж півтори тисячі сторінок тексту провели П. Гудзенко і Ф. Шевченко. Першому з них до того ж довірили редагування передмови до всього видання¹⁵⁴, яку, за свідченням О. Апанович, „писали вчені мужі Інституту історії Академії наук СРСР”, і де була викладена нова ідеологічна концепція історії України, покладена в основу партійного документу – „Тези до 300-річчя возз'єднання України з Росією, схвалені ЦК КПРС (1654 – 1954)”¹⁵⁵. Очевидно, що таким чином і П. Гудзенко і Ф. Шевченко були причетними до формування цієї концепції.

Попри певну тенденційність у підборі документів і матеріалів трьохтомник, за оцінкою українських емігрантських і сучасних дослідників, усе ж таки був ґрунтовним документальним виданням, в якому вперше був представлений значний пласт джерельного матеріалу з архівів України, Росії, Польщі та інших країн¹⁵⁶. Як зазначають у зв'язку з цим О. Рубльов і О. Юркова, це „був саме той випадок, коли історики, незважаючи на відчутний ідеологічний диктат...повною мірою використали ювілей як привід і можливість глибокого дослідження історії рідного краю”¹⁵⁷.

У 1953 р., окрім роботи над трьохтомником, П. Гудзенко ще організовував роботу зі складання збірника документів, присвяченого 300-річчю „возз'єднання” на основі документів, примусово „подарованих” Польським державним архівом¹⁵⁸. Доля цього збірника не ясна, однак П. Гудзенко в окремій статті в польськомовній газеті висловив подяку польським архівістам за цей „подарунок”¹⁵⁹. У той же рік науковець

рецензував остаточний варіант I-го тому „багатостраждального” видання „Історія Української РСР” (початково запланований як „Історія України. Короткий курс”), що тоді ж, нарешті, був опублікований масовим накладом, а також брав участь у підготовці 2-х підбірок документів для газети „Правда України” і журналу „Комуніст”¹⁶⁰.

Важливим для забезпечення подальшого розвитку історичної науки був виступ П. Гудзенка на засіданні Вченої ради Інституту історії, що відбулося 13 листопада 1953 р. Завідуючий відділом археографії відмітив, що в Інституті в розпорошеному вигляді „відклалась значна кількість документів, рукописних матеріалів, фотодокументів, які мали велику наукову цінність”¹⁶¹. Науковець поставив питання про необхідність концентрації відповідних документів і матеріалів в одному місці, їхню систематизацію й облік, що передбачало створення відділу рукописів з істориком-архівістом на чолі. Відділ мав систематично і планомірно поповнюватися архівним фондом, який мусив використовуватися в науково-дослідній роботі співробітників Інституту й позаінститутських істориків. Ініціатива П. Гудзенка була визнана доцільною і вже у квітні 1954 р. такий відділ рукописів був утворений у складі відділу археографії, а його роботою опікувався кандидат історичних наук О. Бевзо. З часом рукописний відділ набув статусу наукового архіву Інститут історії (нині – Науковий архів ІУ НАН України)¹⁶².

У рік відзначення 300-річчя „возз’єднання” України з Росією П. Гудзенко, як й інші співробітники інституту, був задіяний у різних заходах з цього приводу, зокрема, він на початку року виступив з науковою доповіддю „Допомога російського народу українському народу у визвольній війні 1648 – 1654 рр.” на Вченій раді Інституту і на сесії АН Литовській РСР, а також виступив з доповіддю, присвяченою зазначеному ювілею на урочистих зборах, які відбулися в Київському оперному театрі. Окрім цього, науковець прочитав ще з десятка подібних доповідей у різних колективах і виступив на радіо¹⁶³. Матеріали доповіді були опубліковані, зокрема, в збірнику наукових праць АН Вірменської РСР¹⁶⁴. З приводу 300-річчя П. Гудзенко організував і провів у Києві конференцію юних істориків¹⁶⁵. У другій половині року вчений взяв участь в науковій сесії Інституту історії АН УРСР¹⁶⁶. У наступному році П. Гудзенко долучився до цікавої дискусії, проведеної на базі Інституту історії АН УРСР, з питання про місце народження Б. Хмельницького¹⁶⁷, а також на конференції, присвяченій питанням археографії і джерелознавства, яка проходила у Москві. Серед редакторської роботи П. Гудзенка у цей рік слід назвати редагування монографії його колеги по роботі в Комісії з історії Великої Вітчизняної війни П. Балкового „Народное ополчение в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941 – 1945 гг.”¹⁶⁸.

Керування відділом та інші обов'язки П. Гудзенка не давали йому зосередитися на підготовці докторської дисертації, а тому з січня 1955 р. його перевели з посади завідуючого відділом на посаду старшого наукового співробітника, щоби дати змогу прискорити роботу над дисертацією¹⁶⁹. Не слід забувати і того, що Президія АН УРСР час від час видавала постанови, які обмежували керування структурними підрозділами академічних інститутів науковцям без ступеня докторів наук. У 1955 р. відділ археографії очолив М. Рубач. У другій половині 1950-х рр. відділ, зокрема, займається підготовкою і виданням таких документальних збірників, як – „Рабочее движение на Украине в годы нового революционного подъема (1910 – 1914)”, двотомника „Радянське будівництво в роки громадянської війни”¹⁷⁰ тощо¹⁷¹. Утім, П. Гудзенко безпосередньо займається темами, які мають стосунок до його докторської, тобто – націоналізації промисловості більшовиками в Україні у період 1917 – 1920 рр.

У 1956 р. Президія АН УРСР прийняла постанову з приводу проведення виборів представників академічних інститутів у дійсні члени і члени-кореспонденти, згідно з якою дозволялося подати кандидатури й історикам. У липні 1956 р. була скликана Вчена рада, де обговорювалося питання про вибори до АН УРСР. На ній, за результатами обговорення, було прийнято рішення просити Президію виділити більше вакансій для істориків (була виділена лише одна – член-кореспондентська), які, не дивлячись на важливе значення історичної науки, фактично не представлені на рівні Президії і Відділення суспільних наук¹⁷². Серед тих, хто виступив з обґрунтуванням необхідності представлення історичної науки в академічному керівництві був і П. Гудзенко, зокрема він вказав на зростання наукових кадрів істориків як кількісно, так і якісно, як в системі АН УРСР, так і загалом в республіці. Врешті, зазначив вчений, вже є „велика група висококваліфікованих провідних істориків, які мають всі дані для того, щоб бути представленими в АН УРСР”. П. Гудзенко висловив пропозицію надіслати рішення Вченої ради в ЦК КПУ, щоби, якимось чином, привернути увагу вищого партійного керівництва до цієї проблеми¹⁷³.

У зв'язку з відзначенням у 1957 р. 40-річчя Жовтневої революції, як відділ, так і П. Гудзенко беруть участь у підготовці і виданні досліджень і документальних збірок, пов'язаних з висвітленням відповідної тематики. Так, у 1956 р. науковець укладає великий за обсягом збірник документів на тему „Київська організація КПУ в період підготовки і проведення Жовтневої революції”¹⁷⁴ (напевно цей збірник в результаті роботи було тематично розширено, оскільки він вийшов під іншою, більш широкою назвою¹⁷⁵), рецензує збірники документів „Октябрьская революция на Украине” (50 ум. арк.), „Борьба за Советскую власть на Черниговщине”

(26 ум. арк.) тощо¹⁷⁶. Слідкував П. Гудзенко і за новинками, що їх видавали архівісти, зокрема, він виступив рецензентом путівника по фондах ЦГІА¹⁷⁷.

Рік 40-річчя Жовтневої революції виявився одним з найбільш продуктивних у науковій діяльності і творчості П. Гудзенка і це логічно, адже – тема докторського дослідження вченого була присвячена саме цьому періоду. Так, він прочитав доповідь на ювілейній сесії з приводу 40-річчя Жовтневої революції (м. Ворошиловград) на тему „Робочий контроль і націоналізація промисловості Донбасу”; брав участь у трьох телепередачах (новий як на тоді вид популяризації історичних знань і пропаганди) на республіканському ТВ; прочитав з цієї тематики 15 лекцій перед різними колективами у м. Києві; надав понад 30 консультацій установам і окремим особам; рецензував 8 збірників документів і ще 8 відгуків зробив на різні матеріали¹⁷⁸. З теми докторської дисертації у П. Гудзенка одночасно вийшли стаття в спеціальному випуску (його назва: „З історії боротьби за встановлення Радянської влади на Україні”)¹⁷⁹ наукових записок Інституту історії АН УРСР і її популярний варіант у вигляді окремого видання (брошури). Остання була його першою книгою за одноосібним авторством¹⁸⁰. Тоді ж з його тематики вийшов, упорядкований ним збірник документів, до котрого археограф написав велику передмову обсягом більше ніж два аркуші¹⁸¹. У 1957 р. П. Гудзенко разом з Г. Пшеничним упорядкував фотоальбом, що вийшов того ж року, присвячений історії боротьби за перемогу Жовтневої революції на теренах України в 1917 – 1920 рр.¹⁸², а також вийшов великий за обсягом збірник документів, в укладанні якого брав участь передніми роками П. Гудзенко – „Борьба за власть Советов на Киевщине (март 1917 г. – февраль 1918 г.)”. Революційним подіям був присвячений і збірник статей істориків УРСР „Розвиток науки в Українській РСР за 40 років”, членом редколегії котрого був П. Гудзенко¹⁸³.

З кінця 1950-х рр. Інститут історії став приділяти більше уваги історико-краєзнавчим дослідженням. У цьому зв'язку, помітним досягненням було створення двотомника з історії Києва. Досить об'ємні томи були добре ілюстровані та мали покажчики – іменний і географічний, а це було рідкісним явищем для того часу¹⁸⁴. Кропітку редакторську роботу з підготовки цього двотомника проводив, зокрема і П. Гудзенко – спочатку при підготовці україномовного видання (вийшло в 1959 – 1960 рр.), а згодом і російськомовного¹⁸⁵ (вийшло в 1963 – 1964 рр.). Пізніше історик навіть висувався відділом історії соціалістичного і комуністичного будівництва за першим виданням на Державну премію – „за значну роботу по організації авторського колективу, редагуванню рукописів та їх поповненню новими джерелами”¹⁸⁶.

Наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. Інститут історії зазнав чергових реорганізацій. Так, на базі відділу археографії, яким з початку 1959 р. знову керував П. Гудзенко, був створений відділ допоміжних історичних дисциплін, завідувачем якого був призначений П. Гудзенко (до жовтня 1960 р.)¹⁸⁷. Однією з перших ініціатив новоствореного відділу було проведення в травні 1959 р. республіканської наукової конференції „Про стан і завдання допоміжних історичних дисциплін”, у якій взяли участь понад 100 вчених¹⁸⁸. Серед підготовлених у цей рік документальних збірок, слід назвати збірник документів, що мав відношення до напрямків наукової роботи відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва (що з жовтня 1960 р. очолив П. Гудзенко) і був у річищі наукових зацікавлень вченого, це – „Рабочий класс Украины в восстановительный период 1921–1925 гг.”. Також був підготовлений за редакцією П. Гудзенка четвертий додатковий том до збірника документів „Воссоединение Украины с Россией”¹⁸⁹, який, однак, затримався з виходом аж до 1965 р.¹⁹⁰. У 1960 р. у відділі було підготовлено до друку відоме джерело з української історії нового часу – працю П. Шевальє „Історія війни козаків ...”, а також розпочалася розробка матеріалів до історичного атласу УРСР, тощо¹⁹¹. Слід зазначити, що П. Гудзенко цікавився допоміжними історичними дисциплінами і пізніше, коли вже керував іншим відділом. Так, у 1962 р. він написав внутрішню рецензію на посібник для студентів історичних факультетів „Допоміжні історичні дисципліни”¹⁹² (вийшов у 1963 р.¹⁹³).

У 1959 р., ще будучи на чолі відділу археографії П. Гудзенко брав участь в обговоренні питання зі створення археографічної комісії при АН УРСР і в координаційній нараді в Харкові, що відбулася на базі ЦДАЖР. На останній обговорювалася програма збірника документів і матеріалів „Промисловість і робітничий клас в роки індустріалізації. 1926–1933 рр.”¹⁹⁴, що також став темою наукових досліджень як самого П. Гудзенка, так і керованого ним відділу історії соціалістичного будівництва.

На чолі відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва

Наступним етапом реорганізації Інституту стало розділення у жовтні 1960 р. відділу радянського періоду на два відділи: історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни та історії соціалістичного і комуністичного будівництва¹⁹⁵. Останній відділ, який залишався найбільш чисельним відділом у Інституті (12 старших і 5 молодших наукових співробітників, 2 лаборанти¹⁹⁶), очолив П. Гудзенко (прикметно, що на зміну П. Гудзенку на посаді завідуючого відділом допоміжних історичних дисциплін прийшов його колега і давній друг – Ф. Шевченко). Найбільша чисельність наукових співробітників відділу

історії соціалістичного і комуністичного будівництва була пов'язана з тим, що напрямки досліджень відділу були найбільш пріоритетними і однозначно превалювали над тематикою інших відділів, адже, як зазначають О. Рубльов і О. Юркова, перед істориками стояло партійне завдання „кріпити зв'язок історичної науки з життям”¹⁹⁷. Головними науково-дослідними проблемами, що ставилися перед відділом історії соціалістичного і комуністичного будівництва, були наступні: УРСР у період розгорнутого будівництва комунізму, історія робітників і селянства, культурне будівництво в УРСР, тематика історії Великої Вітчизняної війни¹⁹⁸.

У 1961 р. з метою покращення координації в розробці найважливіших проблем при Інституті історії АН УРСР були створені Наукові ради, керівництво і склад яких були затверджені Президією АН УРСР. Одну з них („Історія соціалістичного і комуністичного будівництва в Українській РСР”) очолив П. Гудзенко. До складу Наукових рад увійшли представники не лише Інституту історії, але й всі провідні історики інших академічних установ, установ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР і Міністерства закордонних справ УРСР, Архівного управління при Раді Міністрів УРСР тощо. Наукові ради і їхні керівники, в тому числі і П. Гудзенко, брали активну участь в організації сесій, конференцій і засідань, на яких, зокрема, обговорювалися актуальні питання розвитку відповідних напрямків історичної науки¹⁹⁹. Так, вчений виступив у 1961 р. на республіканській нараді істориків з доповіддю, у котрій окреслив напрямки дослідження однієї з проблем відділу („УРСР у період розгорнутого будівництва комунізму”)²⁰⁰, а в наступному році взяв участь у засіданні Наукової ради Архівного управління, присвяченому ювілею заснування Київського архіву давніх актів²⁰¹ (слід зазначити, що П. Гудзенко у лютому 1961 р. увійшов до складу новоутвореної наукової ради Архівного управління²⁰²). У червні 1964 р. історик виступив з доповіддю на тему „Періодизація історії радянського суспільства” на науковій конференції „Методологічні питання історії радянського суспільства”²⁰³ (перероблений варіант доповіді опубліковано в наступному році в „Українському історичному журналі”²⁰⁴).

У роки керування відділом історії соціалістичного і комуністичного будівництва П. Гудзенко (він, до речі, був виконуючим обов'язки завідуючого, оскільки не захистив докторську), окрім підготовки докторської дисертації і монографії, готував свій розділ до II-го тому „Українська РСР в період громадянської війни”²⁰⁵, розпочав роботу над монографією під умовною назвою „Організація управління соціалістичним підприємством”²⁰⁶ (подальша доля останнього дослідження не відома) тощо. Вчений продовжував редагування індивідуальних і колективних праць співробітників відділу (найголовніші

серед них: „Українська РСР в період громадянської війни”, „Украинская ССР в период развернутого строительства коммунизма”, нове видання двотомника „История Украинской ССР” та російськомовної „Истории Киева”), документальних збірників та ін.²⁰⁷

У першій половині 1960-х рр. у відділі розгорнулася під керівництвом П. Гудзенка робота над кількома масштабними науково-дослідними проектами, це – „Робітничий клас України в період завершення будівництва соціалізму і розгорнутого будівництва комуністичного суспільства (1953 – 1965 рр.)”, „Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу” (трьохтомна колективна монографія), „Розвиток української культури за роки радянської влади”²⁰⁸ тощо. У рамках планових завдань інституту з підготовки відзначення 50-річчя Жовтневої революції у відділі відбувалася робота над другими томами інститутських двотомників „Історія селянства Української РСР” і „Історія робітничого класу Української РСР”, а оскільки ці другі томи присвячувалися радянському періоду, то керівником авторського колективу був завідуючим відділом історії соціалістичного і комуністичного будівництва²⁰⁹. Серед співробітників керованого П. Гудзенком відділу слід назвати таких відомих дослідників, як – П. Балковий, Г. Діденко (в 1951 – 1954 рр. – директор Інституту історії партії при ЦК КПУ, а в 1954 – 1956 рр. – заступник головного вченого секретаря АН УРСР, з 1963 р. – доктор історичних наук²¹⁰), В. Клоков, І. Слинько (керівник з 1961 р. Наукової ради з проблеми „Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу”²¹¹), О. Слуцький (дослідник історії робітничого класу, з 1963 р. – доктор історичних наук²¹²), П. Стоян, який у 1964 р. захистив докторську дисертацію на тему „Радянське будівництво в Українській РСР (1921–1925 рр.)”²¹³, Г. Шевчук (докторська дисертація на тему „Культурне будівництво на Україні в 1921 – 1925 рр.”, з 1965 р. – заввідділом історії комуністичного суспільства)²¹⁴ та ін.²¹⁵

У 1962 р., згідно з постановою ЦК КПУ, на Інститут історії було покладено наукове та науково-методичне керівництво зі створення фундаментального багатотомного історико-краєзнавчого дослідження „Історія міст і сіл Української РСР”²¹⁶. Велетенську і копітку редакторську роботу вже підготовлених на місцях томів виконували члени редколегії цього видання, а, судячи зі щорічних звітів П. Гудзенка (який був членом редколегії), він редагував більшість томів у їх повному обсязі (тобто не якісь окремі статті). На початку 1960-х рр. починають виходити томи першого видання УРЕ (у ньому зазначено авторів лише великих статей), серед них II, IV і V, автором ряду статей до яких був П. Гудзенко²¹⁷. Прикметно (якщо згадати його редакторську роботу над

двотомником „Історія Києва”), що він був співавтором статті про Київ (у частині історії радянського періоду)²¹⁸.

Велике навантаження П. Гудзенко мав і з рецензуванням (як правило – внутрішнім), серед останнього, назовемо таке: два документальних збірника (за дорученням Інституту Маркса-Енгельса-Леніна при ЦК КПУ), на підручник „Допоміжні історичні дисципліни”, на путівник по Держархіву Сумської області та ін²¹⁹. У зв’язку з тим, що вчений став у 1960 р. членом редколегії часопису „Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР”, то він постійно рецензує статті різних авторів, подані до цього видання, при чому – з кожним роком навантаження на вченого зростає. Так, у 1961 р. він прорецензував шість статей до бюлетеню²²⁰, у наступному – десять²²¹, а в 1964 – п’ятнадцять²²². Окрім цього, вчений постійно читає лекції перед різними колективами міста; надає наукові консультації, як колегам з інших установ Києва і міст УРСР, так й організаціям і окремими громадянам. Приміром у 1964 р. він прочитав 15 лекцій і зробив п’ять доповідей, надав тридцять консультацій, зокрема проводив консультації і з зарубіжними істориками²²³.

На хвилі інтелектуального пожвавлення доби хрущовської „відлиги” відчувалися прагнення і спостерігалися спроби подолання ідеологічного догматизму з метою розширення дослідницького і тематичного простору в гуманітаристиці. Одним із прикладів цього була Всесоюзна нарада з питань покращення підготовки науково-педагогічних кадрів з історичних наук, що відбулася у грудні 1962 р. у Москві і де були присутні завідуючими відділами академічних інститутів і вузівських кафедр СРСР (українська делегація була однією із найбільш представницьких²²⁴). Серед нових завдань, поставлених на нараді перед радянськими істориками, важливим було визнано забезпечення розвитку історіографії (історії історичної науки)²²⁵. Якраз, у цей період, як зазначає відомий історіограф І. Колесник, відбувається „ідейно-організаційне оформлення української історіографії як спеціальної дисципліни”, а серед українських істориків посилювався інтерес до історіографічної проблематики, „методологічної рефлексії історичної науки”²²⁶. Тому логічно, що це питання підняв і керівник провідного відділу в Інституті історії АН УРСР П. Гудзенко під час засідання розширеної Вченої ради Інституту, що відбулося після московської наради. Він, зокрема, зазначив, що „настав час створити хороші теоретичні праці з історіографії”²²⁷. Необхідність цього він пов’язав з тим, що „в царині історичної науки існують найбільш важкі наслідки культу особистості Сталіна”²²⁸.

У рекомендаціях Всесоюдної наради, серед головних хронологічних і тематичних періодів, які слід вивчати, називалася історія радянського

суспільства, тобто тематика відділу, керованого П. Гудзенком. Отже, і на цій нараді, рішення і пропозиції якої були узяті до виконання Інститутом історії АН УРСР, акцентувалося на пріоритетності досліджень з історії радянського періоду²²⁹. Звідси випливає провідний статус відділу історії соціалістичного і комуністичного будівництва в Інституті, а також рівень значущості і міра відповідальності роботи завідуючого. Тому не дивним є те, що в ці роки П. Гудзенко доручають відповідальні завдання дирекції і вищого партійного керівництва. Так, приміром, у 1961 р. за дорученням директора Інституту історії О. Касименка П. Гудзенко перевіряв роботу групи історії Кримського філіалу АН УРСР (група була в підпорядкуванні Інституту історії АН УРСР з 1954 р.²³⁰), а також перевіряв історичні факультети вузів Києва за дорученням відділу науки ЦК КПУ²³¹.

Проте, наукове і науково-організаційне навантаження на П. Гудзенка було настільки великим, що саме він у 1964 р. виступив з ініціативою розділити ввірений йому відділ на два: соціалістичного та, окремо, комуністичного будівництва²³². Ця ініціатива була підтримана керівництвом Інституту. Звісно, що об'єктивною причиною реорганізації було все більше зростання вивчення в Інституті актуальних питань (з точки зору комуністичних ідеологів), якими були питання з тематики сучасної історії України²³³. Більш деталізованим ставало дослідження міжвоєнного періоду, періоду Великої Вітчизняної війни тощо. Перед новим відділом постали завдання вивчення історії України у період з 1920 – до 1958 р. (з останнього року офіційно починали початок будівництва комунізму)²³⁴. Тому не зовсім погоджуємося з оцінкою дослідника історії ПУ А. Санцевича, що цей поділ пов'язаний з „настирливим вип'ячуванням необхідності вивчення...так званого „комуністичного будівництва”, оскільки цілком логічно було відділити вивчення сучасної історії (на той час) в окремий відділ, аби інші науковці могли більш зосередитися на більш „історичних” періодах – міжвоєнному і Великої Вітчизняної війни²³⁵.

Період роботи у відділі історії соціалістичного будівництва

Отже, у 1965 р. Інститут історії АН УРСР зазнав чергової структурної реорганізації²³⁶. Складовою частиною цієї трансформації стало створення у квітні цього року окремого відділу історії соціалістичного будівництва на чолі з П. Гудзенком²³⁷. Хронологічний відтинок історії України (1920–1958 рр.), хоча і дозволяв завідуючому краще оптимізувати загальну організацію роботи науковців порівняно з попередньою ситуацією, все ж таки, залишався штучно виокремленим. Логічно було виділити в окремий відділ історію Великої Вітчизняної війни, – це і було зроблено в 1969 р., – що само собою „відрізало” від відділу соціалістичного будівництва повоєнний період і тим самим

останній відділ зосередився на дослідженні міжвоєнного періоду історії України – вповні хронологічно і тематично самодостатнього періоду.

Основною науково-дослідною темою в 1965 – 1968 рр., керованого П. Гудзенком відділу, була – „Суспільно-політичне життя трудящих України в 1921 – 1945 рр.”²³⁸. У рамках теми, а також виконуючи попередні планові завдання, співробітники відділу займалися підготовкою II-го тому нового видання двотомника „Історія Української РСР”; роботою над другими томами узагальнюючих праць – „Історія селянства Української РСР і „Історія робітничого класу Української РСР”; колективною працею, присвяченою 50-річчю Жовтня – „Розвиток української культури за роки Радянської влади”²³⁹; колективної монографії „Шляхом, осяяним Леніним”, що готувалася до 100-річчя з дня народження В. Леніна²⁴⁰; колективної монографії „Українська РСР в період розгорнутого будівництва комунізму”; продовжувалася археографічна робота над виданням другого і третього томів „Історія колективізації сільського господарства Української РСР”; тощо. Співробітники відділу взяли активну участь у створенні 26-томної „Історія міст і сіл Української РСР” та 4-х томної „Радянської енциклопедії історії України” (далі – РЕІУ) та ін.²⁴¹ В усіх цих роботах брав участь завідуючий відділом – як керівник авторських колективів, редактор і автор. Так він написав ґрунтовну передмову, заключення і редагував II-й том „Історії Української РСР”²⁴²; написав розділ у II-му томі трьохтомника „Українська РСР в період громадянської війни” (окрім цього, брав участь у редакторському опрацюванні всього трьохтомника і, особливо, II-го тому)²⁴³ та у колективній монографії „Шляхом, осяяним Леніним”²⁴⁴; тощо.

Вчений продовжує брати участь у різного роду архівознавчій діяльності. Так, у 1965 р. він був запрошений до участі на другій республіканській конференції істориків-архівістів, де виступив з доповіддю. У цей же рік на нього як на редактора бюлетеню „Архіви України” (така назва, починаючи з цього року), припало максимальне навантаження за всі роки його діяльності в редакційній колегії цього журналу – він редагував аж 20 статей, підготовлених для шести випусків бюлетеня²⁴⁵.

Однак, найбільшим досягненням П. Гудзенка в ці роки і важливим кроком у науковій кар’єрі (як і будь-якого науковця) став захист у 1966 р. докторської дисертації²⁴⁶, що стала результатом зусиль багатьох років, починаючи з 1945 р., хоча, звісно, вчений переобтяжений різними видами діяльності в Інституті історії, не мав постійної можливості займатися безпосередньою роботою над дисертацією. Утім, тематика більшості праць, що вийшли під його авторством; документальні збірники, підготовлені за його участю; врешті, низка редагованих ним колективних

й індивідуальних досліджень – мали стосунок якщо не до тематики дисертації, то до цього хронологічного періоду історії України.

За рік до захисту вийшла монографія вченого з теми докторської дисертації – „Соціалістична націоналізація промисловості в Українській РСР. 1917 – 1920 рр.”²⁴⁷. Для висвітлення теми П. Гудзенко використав широке коло джерел, у більшості вперше задіяних, а це – архівні документи і матеріали центральних і частини обласних архівів УРСР. У книзі вперше в українській радянській історіографії висвітлювалися заходи більшовиків стосовно здійснення націоналізації основних засобів виробництва в промисловості. Першим кроком у цьому, як показує автор, було встановлення на багатьох фабриках і заводах України в 1917 р. так званого робітничого контролю над виробництвом. Далі автор показує процес націоналізації великої промисловості на Донбасі (зокрема – шахт) відразу після встановлення радянської влади, а з 1918 р. і по інших регіонах України. На ряді фактів П. Гудзенко показує як початок націоналізації поєднувався з першими кроками в площині організації управління промисловими підприємствами у справі державного планування промислового виробництва. У зв’язку з цим він розкриває діяльність перших рад народного господарства, що займалися налагодженням промисловості у ряді регіонів України. Націоналізація промисловості продовжилася з 1919 р. в глибину і до серпня цього року, коли майже всю республіку захопили російські білогвардійці, були націоналізовані не тільки окремі великі підприємства, але і цілі галузі промисловості. До кінця громадянської війни були націоналізовані майже всі підприємства вугільної, металургійної, гірничодобувної, машинобудівної, цукрової та інших важливих галузей промисловості. Автор показує, що націоналізація промисловості проводилася таким чином, щоб закріпити військовий і господарський союз обох радянських республік (України і Росії), об’єднати їхні економічні ресурси. Отже, як зазначали рецензенти монографії П. Гудзенка, автору вдалося „подати цільну картину соціалістичної націоналізації промисловості Радянської України” в період революції і громадянської війни²⁴⁸.

Продуктивними і успішними у науковій діяльності і кар’єрі П. Гудзенка в Інституті історії видалися і останні три роки з 60-тих. У березні 1967 р. згідно з постановою Президії АН УРСР його призначають на посаду заступника директора з наукової роботи²⁴⁹, що стало найвищим поцінуванням його організаторських й адміністративних здібностей, а також визнанням його очевидної енергійності й активності, адже в цьому році вченому виповнилося шістьдесят років і, власне, він досяг пенсійного віку. У 1968 р. вчений отримує звання професора²⁵⁰. На кінець 1967р. – початок 1968 р. припадає найвищий злет адміністративної кар’єри

П. Гудзенка: у вересні 1967 р. П. Гудзенко приступив до виконання обов'язків директора Інституту (попередній керманіч цього академічного закладу професор К. Дубина раптово помер 22 вересня²⁵¹), які виконував упродовж півроку²⁵², оскільки інший заступник директора член-кореспондент І. Гуржій на той час був повністю завантажений як академік-секретар Відділення історії, філософії та права (за спогадами І. Чернікова). Слід зазначити, що робота заступником директора з наукової роботи була ніби громадським навантаженням, оскільки додаткової зарплати П. Гудзенку не платили²⁵³. У березні 1968 р. новим директором Інституту історії став колишній секретар ЦК КПУ з ідеологічних питань А. Скаба, якого в грудні 1967 р. обрали дійсним членом АН УРСР зі спеціальності „Історія радянського суспільства”. Цим, вірогідно, і пояснювалася тривала затримка з призначенням директора, оскільки А. Скаба не був доктором наук²⁵⁴. Цікаво, що новоявлений академік у свій час був підлеглим П. Гудзенка, адже з 1946 по 1949 рр. очолював ЦДАЖР у Харкові²⁵⁵ і, до того ж, П. Гудзенко писав до керівництва МВС рапорт у липні 1947 р. з проханням призначити директором ЦДІА в Києві А. Скабу²⁵⁶, але напевно рапорт не отримав позитивного вирішення.

У 1967 – 1969 рр. виходить низка колективних досліджень, у підготовці яких як керівник авторського колективу, редактор або автор брав участь П. Гудзенко²⁵⁷. Він опонує на захистах кандидатських і докторських дисертацій, координує як голова відповідної Наукової ради науково-дослідну роботу разом з рядом вузів УРСР, керує науковою роботою аспірантів (у 1969 р., наприклад, він прочитав аспірантам доповідь на тему „Робота над першоджерелами”)²⁵⁸ тощо. Велика редакційна робота лягла на П. Гудзенко у зв'язку з підготовкою до друку I-го тому РЕІУ (також і наступних томів): у 1969 р. вчений редагує вже його верстку (обсяг – 40 др. арк.)²⁵⁹, а того ж року цей том побачив світ²⁶⁰.

У другій половині 1960-х рр. значним поштовхом у справі розробки окремих проблем історії України зіграли різні ювілейні дати: насамперед – це 50-річчя Жовтневої революції, 100-річчя з дня народження В. Леніна, що стимулювали історичні дослідження, пов'язані з цими сакральними для радянської ідентичності подіями. Також, слід назвати й інші менш значні, але знакові, з точки зору комуністичної ідеології, річниці: 200-річчя Коліївщини (червень 1968 р.), 30-річчя возз'єднання Західної України з УРСР (жовтень 1969 р.), 50-річчя утворення КПУ, 25-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників і 25-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні тощо²⁶¹. Як бачимо, переважали ювілеї, пов'язані з історією радянського періоду. Звісно, що відділ історії соціалістичного будівництва і його завідуючий брали участь (як вже про це йшлося) у підготовці колективних і індивідуальних праць, присвячених

відповідним річницям. Окрім вже названих, вкажемо, що П. Гудзенко рецензував макет „Истории КПУ”, редагував науково-популярний нарис „История Украинской ССР” (підготовлений до 50-річчя Жовтня)” і колективну монографію „Высшая школа Украинской ССР за 50 лет”²⁶².

Співробітники відділу брали активну участь у численних ювілейних наукових форумах, під час яких, як слушно зазначає А. Санцевич, „крім звичних поширених задогматизованих сентенцій висловлювалися і певні корисні узагальнення і рекомендації особливо з вперше запровадженого в науковій обіг архівного матеріалу”²⁶³. У більшості цих наукових форумах брав участь і П. Гудзенко. Так, у зв’язку з 50-річчям Жовтневої революції Наукова рада „Історія соціалістичного і комуністичного будівництва в Українській РСР” (керована вченим) провела в 1967 р. у Донецьку республіканську конференцію „Історія робітничого класу УРСР в епоху соціалізму”, а згодом – республіканську сесію, присвячену 50-річчю встановлення радянської влади в Україні²⁶⁴. Окрім цього, П. Гудзенко виступив на конференції в Умані, присвяченій 200-річчю Коліївщини²⁶⁵, на науковій сесії у Львові, присвяченій 30-річчю возз’єднання Західної України з УРСР (жовтень 1969 р.) та ін.²⁶⁶ У травні 1969 р. вчений активно долучився до проведення декади української літератури і мистецтва в РРФСР, де прочитав дев’ять доповідей на тему „Торжество ленінської національної політики на Україні”, а також – у тижні науки в Дніпропетровській області, де зробив п’ять доповідей на тему „Ленінська політика індустріалізації на Україні”²⁶⁷. Як бачимо, у зв’язку з ювілеєм В. Леніна, П. Гудзенко займався дослідженням національних питань і проблематикою історії індустріалізації в Україні.

Найбільш вагомою науковою публікацією П. Гудзенка кінця 1960-х рр. став V розділ „Соціалістичне будівництво на Україні в 1919 році” з II-го тому колективної монографії у трьох томах „Українська РСР в період громадянської війни 1917 – 1920 рр.” На жаль, у книзі не зазначено конкретне авторство тих чи інших розділів і параграфів. У звітах П. Гудзенко також вказував свою роботу над зазначеним розділом загалом, не конкретизуючи параграфів. Однак, як вірогідно припустити, не всі параграфи розділу належать його авторству. Розділ складається з 4-х параграфів. З них очевидно належить П. Гудзенку параграф 2-й, в якому йдеться про націоналізацію промисловості в Україні, тобто – тему, яку він розкрив у докторській монографії²⁶⁸. У першому ж з параграфів розділу йдеться про відновлення діяльності більшовицького режиму після відступу з України німців і австрійців у кінці 1918 р. та розбудову мережі державних органів радянської влади у цьому і наступному роках; у третьому про продовольче питання у 1919 р.; у четвертому – про створення збройних сил радянського режиму в Україні і про військово-

політичний союз УСРР і РСФРР. Увесь розділ, попри обов'язкову ідеологічну риторичку і, м'яко кажучи, тенденційне висвітлення подій, написаний на ґрунтовному рівні і з залученням великої документальної бази. Втім, питання про авторство трьох його параграфів (окрім другого) залишається відкритим.

У 1970-ті рр. найважливішим завданням Інституту історії була підготовка багатотомної колективної монографії „Історія Української РСР”, що її створення намічалось ще у кінці 1950-х рр. з метою закінчення до 50-річчя Жовтневої революції. Проте тоді ще не було створено низки колективних і індивідуальних монографій з окремих проблем і, тому це завдання було відкладено на десять років²⁶⁹. Більшість з цих монографій було підготовлено і вийшло у 1960-ті рр., що уможливило повернення до ідеї видання названого багатотомника. З тематики радянського періоду низка монографій була написана співробітниками керованих П. Гудзенком відділів і, зокрема, ним самим (докторська монографія і розділи в колективних працях).

Робота над 8-томною „Історією Української РСР” почалась ще в 1969 р. Зазначеній роботі, головним чином, і була підпорядкована діяльність відділу соціалістичного будівництва з цього часу²⁷⁰. Проспект VII-го (з 1973 р. він став VI-м) тому, присвяченого міжвоєнному періоду в історії України (1921 – 1941 рр.), розробляв П. Гудзенко. У жовтні того ж року він вже виступив з доповіддю стосовно проспекту на нараді, що відбулася в Інституті суспільних наук у Львові²⁷¹ (в переддень до цього тут пройшла наукова сесія, присвячена 30-річчю возз'єднання українських земель, тому всі провідні історики України знаходилися у Львові), а в 1970 р. перед істориками Львова з різних науково-дослідних установ прочитав доповідь „Про основні напрямки Історії УРСР в багатотомному виданні”²⁷². Вчений був включений до складу редколегії багатотомника, очолив авторський колектив VII-го (VI-го) тому і став його відповідальним редактором. Як автор П. Гудзенко готував параграфи „Початок соціалістичної індустріалізації” і „Перший п'ятирічний план – основа соціалістичної реконструкції” до розділу „Перехід до соціалістичної реконструкції народного господарства”.

Робота над названою темами дала свої наслідки і в окремих публікаціях П. Гудзенка, що вийшли в 1970-х рр. (у тому числі – і у співавторстві з С. Кульчицьким)²⁷³. Вагоме місце серед них займала брошура „Торжество ленінського плану соціалістичної індустріалізації”, що вийшла до 100-річчя В. Леніна і яку історіограф проблеми М. Різницька назвала досить змістовною²⁷⁴. Ця тематика була ширше розкрита вже у спеціальних дослідженнях С. Кульчицького. До речі, наслідувач П. Гудзенка на посаді завідуючого відділом (і беззмінний

керівник відділу протягом вже тридцяти років) С. Кульчицький згадує, що перед своєю передчасною смертю у жовтні 1971 р. І. Гуржій говорив з П. Гудзенком з приводу бажання С. Кульчицького працювати в Інституті. Коли ж С. Кульчицький прийшов до Інституту, П. Гудзенко пообіцяв йому допомогти влаштуватися на роботу при умові, що той стане працювати у відділі історії соціалістичного будівництва. Слід зауважити, що тоді ця справа була нелегкою, оскільки штатний розклад жорстко обмежувався і співробітниками в основному ставала молодь, яка успішно закінчувала аспірантуру при Інституті історії²⁷⁵. Ось так Інститут, за допомогою П. Гудзенка, поповнився перспективним і талановитим співробітником, без наукової і організаторської роботи якого, не уявляється сучасне обличчя Інституту історії України НАН України.

Окрім зазначеного вище завдання – підготовки відповідного тому „Історії УРСР”, відділ соціалістичного будівництва під керівництвом П. Гудзенка виконував ще ряд колективних науково-дослідних проектів й індивідуальних досліджень, зокрема таких проблем, як: культурні зв'язки з РРФСР, формування української радянської інтелігенції, суспільно-політичне життя трудящих УРСР та ін.²⁷⁶ Остання проблематика в 1973 р. втілювалася у перший том колективної праці з аналогічною назвою. У ньому було розроблено питання громадсько-політичної активності населення радянської України, його участі в діяльності рад, громадських організацій, зокрема профспілок, комсомолу тощо²⁷⁷.

На початку 1970-х рр. особистий внесок (окрім загального керівництва і координації наукових досліджень й зазначеної вище роботи над VI-м томом „Історії Української РСР”) П. Гудзенка в роботу відділу й Інституту був таким: редагування і рецензування²⁷⁸ статей до низки томів „Історія міст і сіл Української РСР” (наприклад, обсягом у 100 др. арк. у 1970 і 1971 рр.²⁷⁹), початок аналогічної роботи над російськомовним виданням (на 1974 р. вийшли всі 26 томів україномовного видання і перший з російськомовних томів²⁸⁰); редагування наступних трьох томів РЕГУ і написання до них статей (томи вийшли у 1970 – 1972 рр.²⁸¹); редагування і написання передмови до великого документального збірника (обсяг понад 60 др. арк.) „Робітничий клас і промисловість України (1933 – 1941)”; редагування верстки III-го тому „Українська РСР у період громадянської війни” (вийшов у 1970 р.²⁸²); публікація двох брошур про індустріалізацію в Україні та ряду статей; тощо²⁸³. Вчений з тією ж самою інтенсивністю надає різноманітні консультації²⁸⁴; читає лекції і семінари (в тому числі і в Київському університеті, серед них – „Про новітні дослідження історії радянського суспільства” і „Найважливіші завдання радянської історичної науки”)²⁸⁵; виступає опонентом на захистах²⁸⁶; веде роботу з координації наукових досліджень

з проблематики, очолюваної ним Наукової ради „Історія соціалістичного і комуністичного будівництва в Українській РСР”²⁸⁷; готує виступи і виступає на радіо і телебаченні²⁸⁸; очолює в Київському університеті Державну екзаменаційну комісію з історії²⁸⁹; тощо. Слід зазначити, що в 1970 – 1970 рр. П. Гудзенко публікує свої праці з тематики індустріалізації для зарубіжних читачів²⁹⁰ і виступає в програмі для зарубіжного слухача по радіомовленню²⁹¹.

У відповідності з початковим планом до кінця 1973 р. більшість томів „Історії Української РСР” намічалось передати до видавництва, але підготовлені рукописи потребували серйозного доопрацювання та наукової апробації²⁹². Це було зрозуміло як редакторам (зокрема – П. Гудзенку), так і рецензентам. Багато рецензій отримав і відповідний макет тому відділу соціалістичного будівництва. Очевидно, що потрібно було їх враховувати²⁹³. Згідно з постановою Президії АН УРСР від 6 липня 1973 р. була затверджена нова структура Інституту, підпорядкована підготовці багатотомної „Історії Української РСР”²⁹⁴. До цієї структури увійшли новостворені сектора. Одним з них став сектор історії соціалістичного будівництва з трьома відділами: історії Великої Жовтневої соціалістичної революції і громадянської війни, історії соціалістичного будівництва, історії Великої Вітчизняної війни. Сектор очолив П. Гудзенко. Згідно з цією ж постановою було відновлено п’ять наукових рад (у 1972 р. їх стало дві), одна з яких знову почала займатися проблематикою історії соціалістичного і комуністичного будівництва, а очолив її знову-таки П. Гудзенко²⁹⁵.

Президія АН УРСР продовжила термін підготовки багатотомника на два роки, а томів мало вже стати вісім (два з них – у двох книгах), а не десять²⁹⁶. Так VII-й том, що його готував відділ П. Гудзенка став VI-м. У вересні 1973 р. відбулася об’єднана нарада головної редакційної колегії і редколегій томів „Історії Української РСР”, а також авторів багатотомника, на якій було обговорено низку теоретичних і організаційних питань²⁹⁷. Робота пішла більш ефективно і до 60-річчя Жовтневої революції вийшло половина томів видання, серед яких був і VI-й том, присвячений соціалістичному будівництву і громадянській війні в УРСР у 1921 – 1941 рр.²⁹⁸ Це було перше узагальнююче дослідження з вітчизняної історії міжвоєнного періоду. Як зауважують В. Прилуцький і О. Юркова, спираючись на широку джерельну базу, науковці відобразили різні аспекти соціально-економічного і культурного життя України у зазначений період²⁹⁹. В успішній підготовці тому була чимала заслуга керівника авторського колективу, відповідального редактора П. Гудзенка, який ефективно налагодив спільну роботу співробітників над томом, вимогливо відносився до авторських текстів, редагував їх, просив враховувати зовнішні рецензії і

зауваження тощо. З кінця 1970-х рр. відділ приступив до підготовки російськомовного аналога цього тому, а П. Гудзенко, не дивлячись на те, що він з 1977 р. став у зв'язку з віком старшим науковим співробітником-консультантом залишився членом редколегії всього багатотомника і VII-го тому (в російськомовному виданні він знову став VII-м томом), хоча відповідальним редактором вже став новий заввідділом С. Кульчицький³⁰⁰.

У 1980 р. багатотомна „Історія Української РСР” була відзначена Державною премією Української РСР. Серед дев'яти лауреатів був і П. Гудзенко, в той час коли лише одних членів редколегії було 23, не рахуючи авторів³⁰¹, тобто, внесок П. Гудзенко у створення багатотомника був дійсно вагомим і це було визнано. Окрім організаційної і редакторської роботи вчений був автором передмови (до обох видань) і автором двох параграфів (як вже зазначалося) VIII-го розділу (більше двох третин тексту)³⁰². У параграфі „Початок соціалістичної індустріалізації” автор показує роль В. Леніна в плануванні індустріалізації в СРСР; аналізує діяльність XIV з'їзду ВКП(б), на якому було прийнято рішення щодо індустріалізації; показує внутріпартійну боротьбу у зв'язку з тими чи іншими планами стосовно втілення в життя індустріалізації; розкриває джерела фінансування промисловості; розглядає проблему кадрів індустріалізації; перші її успіхи; тощо. В параграфі „Перший п'ятирічний план – основа соціалістичної реконструкції” автор показує різні перипетії навколо створення першого п'ятирічного плану розвитку економіки СРСР, що його втілення стало основою так званої соціалістичної реконструкції. На жаль, П. Гудзенко дуже коротко торкається питання про розробку п'ятирічного плану стосовно України, втім він відзначає персональний внесок основних політичних фігур радянської України, як-то: Я. Дудника, В. Затонського, С. Косіора, Г. Петровського, В. Чубаря, О. Шліхтера та ін. Більш детально автор розкриває хід і рішення XI Всеукраїнського з'їзду Рад, що відбувся 7-15 травня 1929 р. У цілому перший з параграфів написаний на значно більшому колі джерел порівняно з третім, більш доказово і поглиблено. Зрозуміло, що висвітлення подій щодо індустріалізації в УСРР витримано в дусі останніх директив компартії стосовно ролі ВКП(б) у історичних процесах 1920-х рр. і, в умовах тоталітаризму, іншого було не дано.

Останні роки роботи в Інституті історії на посаді завідуючого відділом П. Гудзенко багато займався редакторською і рецензентською працею, кожний рік редагуючи або рецензуючи індивідуальні чи колективні монографії, збірники документів як співробітників Інституту, так і сторонніх істориків. Так він редагував рукописи книг С. Кульчицького, В. Николаєвої, Є. Складенко, Л. Ткачової³⁰³, продовжував редакційну роботу над новими томами російськомовного

видання „История городов и сел Украинской ССР” та ін. Опублікував рецензію на книгу першого секретаря КПУ П. Шелеста „Україна наша Радянська”³⁰⁴, рецензував розділи „Очерков истории КПУ”³⁰⁵, очолював групу рецензентів підручника „Лекции по истории советского общества”, що готувався для іноземних студентів, які навчалися у вузах України³⁰⁶ тощо, а також рецензував праці П. Михайлини, В. Стрельського, З. Лихолобової³⁰⁷ та ін. Працював він і над новими монографіями, зокрема такими як: „Трудовой подвиг украинского народа в строительстве социализма” (вочевидь це колективна монографія, що вийшла під назвою „Трудові почини робітничого класу 1921 – 1937: (На матеріалах Української РСР)”), „История рабочих Донбасса”³⁰⁸, долучався до підготовки історико-економічного нарису „Развитие социалистического планирования в Украинской ССР”³⁰⁹.

Разом з співробітниками відділу С. Кульчицьким і Є. Шаталіною П. Гудзенко підготував в останній період роботи в Інституті фундаментальну монографію „Трудові почини робітничого класу 1921 – 1937: (На матеріалах Української РСР)”³¹⁰. Це дослідження побудовано на основі великого пласту джерельного матеріалу, передусім документів і матеріалів, вже опублікованих на сторінках різних збірників (у тому числі укладачем і редактором яких був П. Гудзенко) і періодиці 1920-х – 1930-х рр. Окрім цього, вперше введено до наукового обігу і використано для висвітлення конкретних аспектів теми – широкий комплекс архівних документів з центральних держархівів СРСР та УРСР. Окрему значущість для вітчизняного історіописання мають залучені (у значній кількості) авторами фотодокументи (понад 50) з фондів ЦДА КФФД, музеїв і приватних колекцій. У монографії було висвітлено трудові почини і ентузіазм робітників України під час відбудови народного господарства в 1920-ті рр., побудови фундаменту так званої соціалістичної економіки і завершення етапу соціалістичної реконструкції народного господарства в 1930-ті рр. Введений до наукового обігу архівний і статистичний матеріал, висвітлення внеску окремих персоналій у процес становлення індустріальної могутності України в міжвоєнний період не втрачає своєї актуальності і у наш час. Як слушно зазначає тодішній рецензент, монографія стала у нагоді архівістам, які працюють над підготовкою документальних видань, зокрема – для складання передмов та коментарів до документів, а також – для пошуку, виявлення і включення до нових досліджень необхідних архівних джерел та газетних матеріалів тощо³¹¹.

У 1970-ті рр., як зауважують А. Санцевич і Н. Комаренко, посилилася координаційна науково-організаційна діяльність Інституту історії. Це – контроль за розробкою окремих фундаментальних праць, а також за тематикою докторських і кандидатських дисертацій, розвиток і зміцнення

творчих зв'язків з науково-дослідними установами, вузами республіки та СРСР загалом, з іноземними вченими, консультування пошукачів вчених ступенів, взаємне рецензування праць та ін.³¹² До всього згаданого вище активно долучався і П. Гудзенко, особливо враховуючи те, що він був головою Наукової ради з проблеми „Історія соціалістичного і комуністичного будівництва”. Наприклад, вчений разом з іншими провідними істориками Інституту І. Гуржієм, Ф. Лосем і В. Дядиченко підготував новий варіант програми з „Історії УРСР” для вузів³¹³; виступив у 1976 р. на республіканській нараді з координації науково-дослідної роботи з проблематики „Історія соціалістичного і комуністичного будівництва в СРСР”³¹⁴; брав участь у наукових контактах з істориками Австралії і Японії³¹⁵. Навіть у 1978 р., коли П. Гудзенко вже працював на посаді старшого співробітника-консультанта, за дорученням Президії АН УРСР він перевіряв (у складі комісії) діяльність Вченої ради Інституту держави і права і продовжував очолювати Державну екзаменаційну комісію з історії в Київському університеті³¹⁶.

Окрім роботи в Науковій раді при Архівному управлінні УРСР і в редколегії журналу „Архіви України”, П. Гудзенко разом з іншими спеціалістами Інституту входив до складу головної редколегії з розгляду питань довідково-інформаційної літератури Головархіва. Він, зокрема, залучався до підготовки до друку і редагуванню путівників по держархівам республіки, надавав кваліфіковану допомогу їхнім співробітникам³¹⁷. Так, наприклад, вчений був відповідальним редактором путівника по Держархіву Харківської області³¹⁸, звідки він починав свій шлях архівіста і археографа, а разом зі співробітницею відділу соціалістичного будівництва О. Мовчан написав (вже перебуваючи на пенсії) рецензію на довідник по держархівам УРСР³¹⁹. І наприкінці своєї роботи в Інституті історії П. Гудзенко виступає на конференціях, що їх проводить Архівне управління. Наприклад, у 1975 р. він виступив на конференції, присвяченій 30-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні, а в 1978 р. на конференції в ЦДАОР УРСР, присвяченій 60-річчю ленінського декрету про архіви³²⁰. Вчений у цей час також друкувався в журналі „Архіви України”³²¹ і робив огляд публікацій останнього³²².

В одному ж із номерів часопису „Архіви України” була опублікована і єдина спільна стаття П. Гудзенка зі своїм учнем Віктором Даниленком – одним із співавторів цього нарису – з теми культурного будівництва в Україні 1920-х рр. Згадана тематика згодом знайшла свій розвиток у дослідженнях В. Даниленка.

У своєму звіті, підписаному 20 червня 1974 р., П. Гудзенко зазначає, що на 1974/75 рр. для відділу „виділено одну аспірантську вакансію і

потрібно підібрати здібного, перспективного кандидата³²³. Таким кандидатом і став В. Даниленко. Нового аспіранта дирекція мала намір рекомендувати на навчання до Москви в Інститут історії СРСР АН СРСР, але той відмовився, вирішивши залишитися у Києві і працювати під керівництвом П. Гудзенка. Науковий керівник допоміг аспіранту вибрати тему для дослідження і завжди йшов назустріч в усіх наукових починаннях молодого колеги. П. Гудзенко і як професіонал, і як людина залишив глибокий слід у науковій долі В. Даниленка, якому, без сумніву, пощастило на вчителя³²⁴. Серед інших аспірантів П. Гудзенко слід назвати доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України В. Романцова – дослідника історії робітничого класу й демографічних процесів в Україні XVIII–XX ст., який захистив кандидатську дисертацію в 1963 р.³²⁵; доктора історичних наук, професора Г. Колесникова – завідуючого кафедрою в Ізмаїльському педінституті³²⁶; кандидата історичних наук, упродовж понад 30-ти рр. співробітника Інституту історії АН УРСР (потім – ІУ НАН України) Л. Ткачову – дослідника історії України 1920 – 1930-х рр., яка захистилася в 1969 р.³²⁷. Взагалі, як пишуть В. Прилуцький і О. Юркова, П. Гудзенку належить особлива роль у становленні сучасного відділу історії України 1920-х – 1930-х рр.³²⁸, тобто і в сприянні науковому зростанню його вчених.

П. Гудзенко мав чимало державних і академічних нагород, подяк³²⁹, зокрема, в 1975 р. вчений отримав Грамоту Президії Верховної Ради УРСР³³⁰. У рік свого 70-річчя йому було присвоєно звання Заслуженого діяча науки УРСР (Указ Президії Верховної Ради УРСР від 21 вересня 1977)³³¹. На жаль цього року, хоча історик був сповнений сил і енергії, він у зв'язку з віком був звільнений з посади завідуючого відділом і призначений на посаду старшого співробітника-консультанта, не дивлячись на прохання дирекції Інституту історії до Президії АН УРСР дозволити у порядку виключення балотуватися йому на посаду завідуючого на конкурсних засадах³³². На цій посаді вчений попрацював ще до 1981 р., коли остаточно вийшов на пенсію.

Усі, хто знав П. Гудзенка, його колеги – історики й архівісти, друзі – зазначають притаманні йому справжню інтелігентність, щирю людяність і чуйність, високу порядність та тактовність, рідкісну доброзичливість, чудовий український гумор. Вчений користувався любов'ю та глибокою повагою серед співробітників рідного йому Інституту. Проживши довге, сповнене важких випробувань, але і творчих злетів життя, Пантелеймон Петрович відійшов у вічність на вісімдесят восьмому році – 10 серпня 1994 р.

¹ Див.: Гудзенко Пантелеймон Петрович: [Некролог] // УІЖ. – 1995. – №1. – С.157.

² Пиріг Р. Передмова // Михайло Рубач: архівіст, історик, педагог / Редкол.: В.П.Ляхощкий (гол. ред.) та ін. – К.: УДНДІАСД, 2000. (Серія „Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела”. Вип.3). – С.5.

³ Гудзенко Пантелеймон Петрович: [Некролог]. – С.157.

⁴ Див.: Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. (1917 – 1973). – К.: Наукова думка, 1975. – С.7, 120, 143, 161, 171; Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1986. – С.62, 93, 99, 108, 109, 117, 129, 141, 150; Санцевич А. Інститут історії України НАН України. Історіографічний нарис (до 60-річчя установи). – К.: ПУ НАНУ, 1998. – С.57, 63, 86, 89; Грімстед П.К., Боряк Г. Доля скарбів української культури під час Другої Світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – К.: ПУ АН УРСР, 1991. – С.11-12; Грімстед П.К. „Празькі архіви” у Києві та Москві. Повоєнні розшуки і вивезення еміграційної архівної україніки. – К.: Держкомархів України, 2005. – С.38, 39, 79-82, 120, 124, 145, 222, 234; Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20–30-х рр. ХХ ст. // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – К.: ПУ НАНУ, 2006. – С.95, 97-99, 109; тощо.

⁵ Киселевский Е., Левин В. Социалистическая национализация промышленности. [Рец.: Гудзенко П.П. Соціалістична націоналізація промисловості в Українській РСР. 1917 – 1920 рр. Издательство „Наукова думка”, К., 1965, 298 стр.] // Коммунист Украины. – 1966. – №6. – С.88-90; Пиха Д.Д. [Рец.:] Гудзенко П.П., Кульчицький С.В., Шаталіна Є.П. Трудові почини робітничого класу 1921 – 1937: (На матеріалах Української РСР). – К., 1980 // Архіви України. – 1982. – №1. – С.73-74.

⁶ Гудзенко Пантелеймон Петрович // РЕІУ.– К.: УРЕ, 1969. – Т.І. – С.487; Гудзенко Пантелеймон Петрович // УРЕ. Вид. 2-е. – К.: УРЕ, 1979. – Т.3. – С.207; Платонова Н. Гудзенко Пантелеймон Петрович // Українські архівісти: Біобібліографічний довідник: У 3-х вип. – Вип.2: 1940 – 1960-ті рр. / Упор.: Т.В.Портнова. – К.: Держкомархів України. УДНДІАСД, 2002. – С.64-65. Даниленко В.М. Гудзенко Пантелеймон Петрович // Енциклопедія історії України: В 5 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – Т.2: Г–Д. – С.244 та ін.

⁷ Доповідна записка секретаря ЦК КП(б)У І.Д.Назаренка про нараду істориків – працівників наукових установ та вузів м.Києва. 20 вересня 1947 р. // У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936 – 1956 рр.). Збірник документів і матеріалів: У 2-х частинах // Упоряд.: Р.Я.Пиріг (керівник), Т.Г.Гриценко, В.М.Мазур, О.С.Рубльов; Відп. ред. В.А.Смолій. – К.: ПУ НАН України, 1996. – Ч.ІІ (1944 – 1956 рр.). – С.102-103; 3 стенограми виступу секретаря ЦК КП(б)У І.Д.Назаренка на нараді істориків – наукових працівників і викладачів вузів м.Києва з критикою роботи Інституту історії України АН УРСР. 16 вересня

1947 р. // Там само. – С.91; Протокол засідання №13 Вченої ради Інституту історії АН УРСР. 16 липня 1956 р. // Там само. – С.203.

⁸ Див., напр.: Обіжник Управлінням держархівами НКВС УРСР і науково-видавничого відділу УДА начальникам відділів Держархівів УНКВС областей, директорам центральних держархівів про видання збірників. [Київ, 4 січня 1944 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. Вип.10: „Істину встановлює суд історії”. Збірник на пошану Ф.П.Шевченка / Відп. ред. Г.Боряк. – Том1. Джерела. – К.: Держкомітет архівів України, 2004. – С.257-258; План роботи Управління держархівами НКВС УРСР на перший квартал 1944 р.. [Київ, 6 січня 1944 р.] // Там само. – С.258-260; Список збірників документів, запланованих до видання Управлінням державних архівів НКВС УРСР. [Київ, червень 1944 р.] // Там само. – С.266; тощо.

⁹ Лист начальника Управління Держархівами НКВС УРСР П.П.Гудзенка секретарю ЦК КП(б)У по пропаганді К.З.Литвину про роботу Комісії по історії Вітчизняної війни при АН УРСР. [Київ, 29 серпня 1945 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.298.

¹⁰ Кульчицький С.В. Про мої зустрічі з І.О.Гуржієм // Гуржієвські історичні читання. (Матеріали конференції, присвяченої 90-річчю від дня народження члена-кореспондента АН УРСР Івана Олександровича Гуржія). – Черкаси – Київ: Видавець Чабаненко Ю.А., 2006. – С.20; Симоненко Р. Про Федора Павловича Шевченка // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.217.

¹¹ [Шевченко Ф.П.] Щоденникові нотатки // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.589, 592, 643.

¹² Див.: Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. [Вчений присутній на колективних світлинах архівістів і співробітників Інституту історії, що розміщені за черговістю на позиціях 18-20, 40, 47, 49 вкладки, що знаходиться між С.592 та С.593 вказаного видання]; Грімстед П.К. „Празькі архіви” у Києві та Москві. – С. 222, 234; Даниленко В.М. Гудзенко Пантелеймон Петрович. – С.244; Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – К.: ПУ НАНУ, 2006. [Вчений присутній на колективних світлинах співробітників Інституту історії, що розміщені за черговістю на позиціях 28-30 та 38 у першому блоці чорно-білих ілюстрацій, що знаходиться між С.224 та С.225 вказаного видання]; Ткачева Л. Гудзенко Пантелеймон Петрович // Українські історики ХХ ст. Біобібліографічний довідник. Серія: Українські історики. – Вип.2, Ч.1. – К.; Львів, 2003. – С.83.

¹³ Науковий архів Інституту історії України НАН України (далі – НА ПУ). – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.7.

¹⁴ Там само. – Арк.5, 9.

¹⁵ Там само. – Арк.5, 9.

¹⁶ Там само. – Арк.3-3(зв.), 5, 9.

¹⁷ Див., напр.: Рожков А.Ю. В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в советской России 1920-х годов: В 2-х т. – Т.1. – Краснодар: ОИПЦ «Перспективы образования», 2002. – С.220.

-
- ¹⁸ Гуржій О., Юсов С. Стецюк Катерина Ісаківна (1905 – 2002 рр.): Біобібліографія. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2006. – С.10.
- ¹⁹ Див.: Государственный архив Ростовской области. – Ф.46. – Оп.7 – Ед.хр.1244. – Л.18, 19.
- ²⁰ Платонова Н. Гудзенко Пантелеймон Петрович. – С.64.
- ²¹ Див. з приводу оплати за навчання: Рожков А. Студент как зеркало Октябрьской революции // Родина. – 1999. – №3. – С.72-73.
- ²² Див.: Рожков А.Ю. В кругу сверстников: Жизненный мир молодого человека в советской России 1920-х годов. – С.222.
- ²³ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.3, 10.
- ²⁴ Там само. – Арк.3(зв.), 5, 9.
- ²⁵ Див.: Шандра В. М.А.Рубач – керівник архівної галузі // Михайло Рубач: архівіст, історик, педагог. – С. 103; Нариси архівної справи в Україні / За заг. ред. І.Матяш та К.Климової. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська Академія”, 2002. – С.388.
- ²⁶ Шандра В. М.А.Рубач – керівник архівної галузі. – С.103.
- ²⁷ Там само. – С.92; Щусь О. Вчений і організатор науки (до 100-річчя від дня народження М.А. Рубача) // Михайло Рубач: архівіст, історик, педагог. – С.83.
- ²⁸ Див., напр.: Шандра В. М.А.Рубач – керівник архівної галузі. – С.96-97.
- ²⁹ Там само. – С.101.
- ³⁰ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.7.
- ³¹ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.96.
- ³² Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.18; Рубльов О.С., Юркова О.В. Институт історії України НАН України: Віхи історії (1936 – 2006) // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – К.: ПУ НАНУ, 2006. – С.7.
- ³³ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.96.
- ³⁴ Там само. – С.96.
- ³⁵ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.23-24.
- ³⁶ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.98, 119.
- ³⁷ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.7.
- ³⁸ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.120.
- ³⁹ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.9.
- ⁴⁰ Шандра В. М.А.Рубач – керівник архівної галузі. – С.104.
- ⁴¹ Платонова Н. Гудзенко Пантелеймон Петрович. – С.64.
- ⁴² Там само. – С.65.
- ⁴³ Там само. – Арк.3(зв.).
- ⁴⁴ Платонова Н. Гудзенко Пантелеймон Петрович. – С.64.
- ⁴⁵ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.5.
- ⁴⁶ Нариси архівної справи в Україні. – С. 43.
- ⁴⁷ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.256.
- ⁴⁸ Там само. – С.256.

- ⁴⁹ Див.: Грімстед П.К., Боряк Г. Доля скарбів української культури під час Другої Світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – С.11; Нариси архівної справи в Україні. – С.445-446.
- ⁵⁰ Нариси архівної справи в Україні. – С.445-446; Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.137.
- ⁵¹ Грімстед П.К., Боряк Г. Доля скарбів української культури під час Другої Світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – С.12.
- ⁵² Там само. – С.12-13.
- ⁵³ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.138.
- ⁵⁴ Там само. – С.136, 142-143.
- ⁵⁵ Нариси архівної справи в Україні. – С.446-447.
- ⁵⁶ Платонова Н. Гудзенко Пантелеймон Петрович. – С.64.
- ⁵⁷ Нариси архівної справи в Україні. – С.446-447.
- ⁵⁸ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.5.
- ⁵⁹ Там само. – С.447.
- ⁶⁰ Див.: Гудзенко Пантелеймон Петрович: [Некролог]. – С.157.
- ⁶¹ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.141-142.
- ⁶² НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.4(зв.).
- ⁶³ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С. 144.
- ⁶⁴ Там само. – С.144-145.
- ⁶⁵ Там само. – С.145.
- ⁶⁶ Там само. – С.145.
- ⁶⁷ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.3(зв.); Службова записка в.о. Начальника Управління держархівами НКВС УРСР Начальнику Управління держархівами НКВС СРСР про присвоєння спецвань керівникам архівних установ. [Київ, 23 грудня 1943 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.256.
- ⁶⁸ Див., напр.: Список збірників документів, запланованих до видання Управлінням державних архівів НКВС УРСР. [Київ, червень 1944 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.266.
- ⁶⁹ ЦДАВО України. – Ф.14. – Оп.5 „л”. – Од.зб.4. – Арк.1.
- ⁷⁰ Там само. – Оп.5 „а”. – Од.зб.7. – Арк.3а.
- ⁷¹ План роботи Управління держархівами НКВС УРСР на перший квартал 1944 р. [Київ, 6 січня 1944 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.258-260.
- ⁷² Звірства і злочини німецько-фашистських загарбників на Харківщині. Збірник документів. [Підг.: П.П.Гудзенко та ін.; заг. ред. В.І.Стрельський] – К.- Х.: Укрдержвидав, 1944. – 56 с.
- ⁷³ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.152.
- ⁷⁴ Апанович О. Федір Павлович Шевченко. Історик, архівіст, історіограф, джерелознавець, археограф, організатор науки, Людина: спогади та історіографічний аналіз. – К.: ПУ НАНУ, 2000. – С.14; Пінчук Ю. Шевченко

Федір Павлович // Українські історики ХХ ст.: Біобібліографічний довідник. Серія: Українські історики. – Вип.2. – Ч.1. – К.- Львів: ПУ НАНУ, 2003. – С.353.

⁷⁵ Див., напр.: Запрошення члену вченої ради при начальникові Управління держархівами НКВС УРСР А.Д. Ярошенку на засідання Вченої ради. [Київ, 28 листопада 1944 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.279.

⁷⁶ Список збірників документів, запланованих до видання Управлінням державних архівів НКВС УРСР. [Київ, червень 1944 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.266.

⁷⁷ План видання збірників архівних документів Центрального державного історичного архіву на 1945 – 1949 рр. [Київ, 1 червня 1944 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.268-269.

⁷⁸ Возз'єднання українського народу в єдиній українській Радянській державі. (1939 – 1949 рр.). Зб. док. і мат-лів / За ред. П.Гудзенка, Ф.Шевченка; Укл.: П.Павлюк та ін. – К.: Держполітвидав, 1949. – 212с.

⁷⁹ Див., напр.: Гриневич В.А. Розділ III. Німецько-радянська війна 1941 – 1945 рр. // Політична історія України. ХХ ст.: У 6 тт. / Редкол.: І.Ф.Курас (голова) та ін. – К.: Генеза, 2002 – 2003. – Т.4: Україна у Другій світовій війні (1939 – 1945) / Керівник тому В. І. Кучер. – К.: Генеза, 2003. – С.129-304.

⁸⁰ Обіжник Управління держархівами НКВС УРСР і науково-видавничого відділу УДА начальникам відділів Держархівів УНКВС, директорам центральних та обласних держархівів УНКВС про наукову роботу архівів. [Київ, 15 лютого 1946 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.320-324.

⁸¹ Див.: П'ятирічний план науково-дослідної роботи Державних архівів Української РСР (1946 – 1950 рр. [14 вересня 1946 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.325-341.

⁸² Обіжник Управління держархівами НКВС УРСР і науково-видавничого відділу начальникам обласних відділів Держархівів УНКВС і начальникам облдержархівів про видання документальних збірників. [Київ, січень 1945 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.283-285.

⁸³ Обіжник Управління держархівами НКВС УРСР і науково-видавничого відділу УДА начальникам відділів Держархівів УНКВС про підготовку збірника документів „Национализация промышленности в СССР”. [Київ, 27 жовтня 1945 р.] // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.301-303.

⁸⁴ Гудзенко П.П. Соціалістична націоналізація промисловості в Українській РСР. 1917–1920 рр. – К.: Наукова думка, 1965. – 300 с.

⁸⁵ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.150.

⁸⁶ Див., напр.: ЦДАВО України. – Ф.14. – Оп.1-л. – Од.зб.140. – Арк.46.

⁸⁷ Див., напр.: Там само. – Арк.30, 33, 35.

⁸⁸ Див., напр.: ЦДАВО України. – Ф.14. – Оп.5-л. – Од.зб.17. – Арк.21, 39, 41.

⁸⁹ Там само. – Оп.1-л. – Од.зб.140. – Арк.34.

⁹⁰ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.147.

- ⁹¹ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.3(зв.).
- ⁹² Там само. – Арк.30.
- ⁹³ Там само. – Арк.7.
- ⁹⁴ Платонова Н. Гудзенко Пантелеймон Петрович. – С.64.
- ⁹⁵ Нариси архівної справи в Україні. – С.461.
- ⁹⁶ Грімстед П.К., Боряк Г. Доля скарбів української культури під час Другої Світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв. – С.23.
- ⁹⁷ Платонова Н. Гудзенко Пантелеймон Петрович. – С.64.
- ⁹⁸ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.160.
- ⁹⁹ Коваль М.В., Рубльов О.С. Передмова // У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). – Ч.І (1936 – 1944 рр.). – С.23.
- ¹⁰⁰ Див., напр.: 3 стенограми наради в ЦК КП(б)У про боротьбу з проявами націоналізму в історичній науці. 29 – 30 квітня 1947 р. // Там само. – Ч.ІІ. (1944 – 1956 рр.). – С.73.
- ¹⁰¹ Постанова ЦК КП(б)У від 29 серпня 1947 р. „Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії АН УРСР” // Там само. – С.80-81.
- ¹⁰² Доповідна записка секретаря ЦК КП(б)У І.Д. Назаренка про нараду істориків –працівників наукових установ та вузів м. Києва. 20 вересня 1947 р. // Там само. – С.102-103.
- ¹⁰³ Юркова О.В., Азарх І.С. Спеціалізована вчена рада // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – К.: ПУ НАНУ, 2006. – С.236.
- ¹⁰⁴ Юркова О.В., Азарх І.С. Спеціалізована вчена рада. – С.236.
- ¹⁰⁵ Див.: Гудзенко П.П. Реставрація буржуазно-помещичього монархизма на Україні в 1918 г. – К., 1947. – 193 с. [Дисертація на здобуття ступеню кандидата історичних наук. На правах рукопису; Наукова бібліотека Інституту історії України НАН України].
- ¹⁰⁶ Для прикладу вкажемо кандидатську дисертацію такого відомого історика, як К.Гуслистий. Книга, по якій К. Гуслистий захищав у 1939 р. дисертацію, являла собою науково-популярний нарис, як про це він сам зазначає в передмові див.: Гуслистий К.Г. Україна під литовським пануванням і захоплення її Польщею (з XI ст. по 1569 р.) / Нариси з історії України. Вип.ІІ. – К.: Вид-во АН УРСР, 1939. – С.6. Див. сучасну оцінку цього нарису: Мицик Ю. Рецензійний огляд // Укр. археограф. щорічник: Нова серія. – К., 2001. Вип. 5/6. – С.377;
- ¹⁰⁷ Див.: Грімстед П.К. „Празькі архіви” у Києві та Москві. – С.11-57.
- ¹⁰⁸ Мітюков О.Г. Радянське архівне будівництво в Україні. – С.257.
- ¹⁰⁹ Бутич І. „Архіви України” в 1947 – 1970 роках // „Архіви України”: бібліографічний покажчик змісту 1947 – 1970 рр. – К.: УДНДІАД, 1999. – С.3.
- ¹¹⁰ Лист начальника Управління Держархівами НКВС УРСР П.П. Гудзенка секретарю ЦК КП(б)У по пропаганді К.З.Литвину про роботу Комісії по історії Вітчизняної війни при АН УРСР. – С.298.
- ¹¹¹ Лист заступника Народного комісара внутрішніх справ УРСР Лобуренка до секретаря ЦК КП(б)У К.З.Литвина з рекомендацією призначити заступником

голови Комісії з історії Вітчизняної війни Ф.П.Шевченка // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.300.

¹¹² ЦДАВО України. – Ф.4620. – Оп.4. – Од.зб.7. – Арк.1-8(зв.).

¹¹³ Там само. – Арк.1.

¹¹⁴ Див., напр.: Там само. – Арк.10-11; Там само. – Од.зб.47. – Арк.7, 22, 24, 31, 41, 50, 54, 60.

¹¹⁵ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.3(зв.), 6, 11.

¹¹⁶ Там само. – Арк.13.

¹¹⁷ Там само. – Арк.34; Для прикладу підтвердження з ВАК СРСР захисту докторської дисертації В. Голобуцького чи кандидатської К.Стецюк вчені чекали по кілька років; це ж стосується багатьох українських істориків, див.: Гуржій О., Юсов С. Стецюк Катерина Ісаївна (1905 – 2002 рр.): Біобібліографія. – К.: НАН України, Ін-т історії України, 2006. – С.14-15; Юсов С. Володимир Олексійович Голобуцький (1903 – 1993 рр.): Біобібліографія. – К.: ПУ НАН України, 2006 – С.34-35, 40.

¹¹⁸ ЦДАВО України. – Ф.14. – Оп.5-л. – Од.зб.27. – Арк.2-8.

¹¹⁹ Платонова Н. Гудзенко Пантелеймон Петрович. – С.65.

¹²⁰ Апанович О. Федір Павлович Шевченко. – С.18.

¹²¹ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.62.

¹²² Див.: Лисенко О.Є. Всеволод Іванович Клоков // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – К.: ПУ НАНУ, 2006. – С.437.

¹²³ Попудренко М. Щоденник. (23 серпня 1941 р. – 19 січня 1943 р.). [До друку підг.: Гудзенко П.П., Яременко В.О.] – К.: Держполітвидав, 1949. – 156 с.

¹²⁴ ЦДАВО України. – Ф.4620. – Оп.4. – Од.зб.33. – Арк.22.

¹²⁵ Див.: Там само. – Од.зб.55. – 25 арк.

¹²⁶ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.13-15.

¹²⁷ ЦДАВО України. – Ф.4620. – Оп.4. – Од.зб.47. – Арк.70, 76.

¹²⁸ Корнієвська О. Балковий Петро Миколайович // Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія: Українські історики. – Вип.1. – К., 1998. – С.10; Юркова О.В., Азарх І.С. Спеціалізована вчена рада. – С.239.

¹²⁹ Лисенко О.Є. Всеволод Іванович Клоков. – С.436-441.

¹³⁰ Лисенко О.Є., Руденко Н.М. Відділ історії України періоду Другої Світової війни // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – С.110-112; Ткачова Л. Слинко Іван Іванович // Вчені Інституту історії України. – С.296.

¹³¹ Юркова О.В., Азарх І.С. Спеціалізована вчена рада. – С.237.

¹³² Там само. – С.240.

¹³³ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.3(зв.).

¹³⁴ Пінчук Ю. Шевченко Федір Павлович. – С.353.

¹³⁵ Симоненко Р. Про Федора Павловича Шевченка // Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки. – С.217.

¹³⁶ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.21.

¹³⁷ Там само. – Арк.15.

¹³⁸ Удод О.А. Шевченко А.Ю. Микола Неонович Петровський (1894 – 1951): життя і творчий шлях історика. – С.60.

¹³⁹ Юсов С. Володимир Олексійович Голобуцький (1903 – 1993 рр.): Біобібліографія. – С.53.

¹⁴⁰ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.3(зв.), 20.

¹⁴¹ Див.: Постанова №482 Ради Міністрів УРСР «Про внесення зміни в найменування Інституту історії України Академії наук УРСР» від 2 березня 1953 р. // У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936 – 1956 рр.). – Ч. II (1944 – 1956 рр.). – С.162-163.

¹⁴² Див., напр.: НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.601. – Арк.8-9; Там само. – Од.зб.735-736. – Арк.8; Там само. – Од.зб.920. – Арк.4; Там само. – Од.зб.1058. – Арк.6; Там само. – Од.зб.1182-а. – Арк.21; Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк.6.

¹⁴³ Див., напр.: Там само. – Од.зб.523. – Арк.14; Там само. – Оп.1. – Од.зб.1058. – Арк.27; Там само. – Од.зб.1123. – Арк.165(зв.).

¹⁴⁴ Див., напр.: Там само. – Од.зб.444. – Арк.4; Там само. – Од.зб.523. – Арк.14;

¹⁴⁵ Див., напр.: Там само. – Од.зб.444. – Арк.4; Там само. – Од.зб.523. – Арк.14; – Од.зб.671. – Арк.25; Там само. – Од.зб.735-736. – Арк.8; Там само. – Од.зб.1058. – Арк.34; Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк.8.

¹⁴⁶ Рубльов О.С., Юркова О.В. Інститут історії України НАН України: Віхи історії (1936 – 2006). – С.27.

¹⁴⁷ Див., напр.: НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.444. – Арк.4; Там само. – Од.зб.523. – Арк.14; Там само. – Од.зб.735-736. – Арк.9; Там само. – Од.зб.927. – Арк.4; Там само. – Од.зб.1058. – Арк.34; Там само. – Од.зб.1123. – Арк.165(зв.); Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк.32.

¹⁴⁸ Там само. – Од.зб.218а. – Арк.5, 14, 16.

¹⁴⁹ Там само. – Од.зб.280. – Арк.4. Див., також: Там само. – Од.зб.346. – Арк.19-20; Там само. – Од.зб.287. – Арк.10; Там само. – Од.зб.345. – Арк.5 тощо; Гапусенко І.М. Історія України періоду феодалізму // Розвиток історичної науки на Україні за роки Радянської влади / Редкол.: Калениченко П.М. та ін. – К.: Наукова думка. – С.95-96.

¹⁵⁰ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.283. – Арк.6.

¹⁵¹ Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в 3-х томах / Редкол.: П.П. Гудзенко, А.К. Касименко и др. – Т.П. Освободительная война украинского народа и борьба за воссоединение с Россией. 1648 – 1651 годы / Сост. тома: П.П. Гудзенко, И.Л. Бутич и др. – М.: Изд. АН СССР, 1954. – 560 с.

¹⁵² НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.444. – Арк.4.

¹⁵³ Там само. – Арк.4.

¹⁵⁴ Там само. – Арк.4.

¹⁵⁵ Див.: Апанович О. Федір Павлович Шевченко. – С.25-29.

¹⁵⁶ Див., напр.: Ясь О. Образи Переяслава в українській історіографії академічної доби (початок ХІХ – кінець 80-х років ХХ століття) // Переяславська рада 1654 року. (Історіографія та дослідження) / Редкол.: П. Сохань (голов. ред.),

Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – К.: Смолоскип, 2003. – С.589-590; Апанович О. Федір Павлович Шевченко. – С.29; Рубльов О.С., Юркова О.В. Інститут історії України НАН України: Віхи історії (1936 – 2006) – С.19.

¹⁵⁷ Рубльов О.С., Юркова О.В. Інститут історії України НАН України: Віхи історії (1936 – 2006) – С.19.

¹⁵⁸ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.444. – Арк.4.

¹⁵⁹ Гудзенко П. Дар вчених Польщі (на польській мові) // Газета Червоний прапор. – Вільнюс, 1954.

¹⁶⁰ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.444. – Арк.4.

¹⁶¹ Шепель Л.Ф. Науковий архів // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – К., 2006. – С.230. (Див.: Додаток А.).

¹⁶² Там само. – С.230.

¹⁶³ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.523. – Арк.14.

¹⁶⁴ Гудзенко П.П. Братская помощь русского народа украинскому народу в освободительной войне 1648 – 1654 гг. Сб. науч. трудов. – Ереван: Изд. Армянской АН ССР. – 1954.

¹⁶⁵ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.523. – Арк.14.

¹⁶⁶ Там само. – Од.зб.601. – Арк.8.

¹⁶⁷ Там само. – Од.зб.402. – Арк.

¹⁶⁸ Там само. – Од.зб.601. – Арк.5, 8-9.

¹⁶⁹ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк. 2.

¹⁷⁰ Щусь О. Вчений і організатор науки (до 100-річчя від дня народження М.А.Рубача). – С.84.

¹⁷¹ Санцевич А. Інститут історії України НАН України. Історіографічний нарис (до 60-річчя установи). – К.: ПУ НАНУ, 1998. – С.63.

¹⁷² Протокол засідання №13 Вченої ради Інституту історії АН УРСР. 16 липня 1956 р. // У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936 – 1956 рр.). – С.202-206.

¹⁷³ Там само. – С.203.

¹⁷⁴ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.671. – Арк.22.

¹⁷⁵ Борьба за власть Советов на Киевщине (март 1917 г. – февраль 1918 г.). Сб. док. и мат-лов / Сост.: П.П.Гудзенко, А.А.Данилов и др. – К.: Госполитиздат, 1957. – 660 с.

¹⁷⁶ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб. 671. – Арк.24.

¹⁷⁷ Там само. – Арк.24.

¹⁷⁸ Там само. – Од.зб.735-736. – Арк.8-9.

¹⁷⁹ Гудзенко П.П. До питання про робітничий контроль і націоналізацію промисловості на Україні (березень 1917 р. – квітень 1918 р.) // 3 історії боротьби за встановлення Радянської влади на Україні / Редкол.: О.К. Касименко (відп. ред.), М.Н.Лященко та ін. – К.: АН УРСР, 1957. – С.62-86. (=Наукові записки Інституту історії АН УРСР. Т.11).

¹⁸⁰ Гудзенко П.П. Робітничий клас України в боротьбі за соціалістичну націоналізацію промисловості. – К.: Вид. АН УРСР, 1957. – 47 с.

- ¹⁸¹ Гудзенко П.П. Передмова // Робітничий контроль і націоналізація промисловості на Україні (березень 1917 р. – березень 1921 р.). Зб. док. і мат-лів / Упор.: П.П. Гудзенко, П.В.Замковий, В.Г.Скорик. – К.: Вид. АН УРСР, 1957. – С.5-46.
- ¹⁸² За владу Рад! Альбом фотодокументів: З історії боротьби за перемогу Великої Жовтневої Соціалістичної Революції на Україні. (1917 – 1920 рр.) / Упоряд.: П.П.Гудзенко, Г.С. Пшеничний. – К.: Держвидав образотворчого мистецтва і муз. літ-ри УРСР, 1957. – 132 арк.
- ¹⁸³ Розвиток науки в Українській РСР за 40 років. Збірник статей. – К.: АН УССР, 1957.
- ¹⁸⁴ Санцевич А. Інститут історії України НАН України. – С.62-63.
- ¹⁸⁵ НА ПУ – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.1182-а. – Арк.21.
- ¹⁸⁶ Там само. – Од.зб.992. – Арк.78.
- ¹⁸⁷ Пінчук Ю.А., Ясь О.В., Гончар О.Т. Відділ української історіографії // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – К., 2006. – С.146.
- ¹⁸⁸ Там само. – С.147.
- ¹⁸⁹ Там само. – С.147.
- ¹⁹⁰ Документы об Освободительной войне украинского народа 1648 – 1654 гг. / Редкол.: П.П. Гудзенко и др.; Сост. А.З. Барабой и др. – К.: Наукова думка, 1965. – 827 с.
- ¹⁹¹ Пінчук Ю.А., Ясь О.В., Гончар О.Т. Відділ української історіографії. – С.147.
- ¹⁹² НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.1123. – Арк.165.
- ¹⁹³ Введенський А.О., Дядиченко В.А., Стрельський В.І. Допоміжні історичні дисципліни: Короткий курс. – К.: Радянська школа, 1963. – 208 с.
- ¹⁹⁴ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.920. – Арк.4.
- ¹⁹⁵ Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.95; НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.992. – Арк.2.
- ¹⁹⁶ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.105.
- ¹⁹⁷ Рубльов О.С., Юркова О.В. Інститут історії України НАН України: Віхи історії (1936 – 2006). – С.23; Див., також: Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.105.
- ¹⁹⁸ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.1058. – Арк.1.
- ¹⁹⁹ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.99.
- ²⁰⁰ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.1058. – Арк.6.
- ²⁰¹ Там само. – Од.зб.1091. – Арк.52.
- ²⁰² Там само. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.49.
- ²⁰³ Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк.6; Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.129.
- ²⁰⁴ Гудзенко П.П., Вірник Д.Ф. Методологічні основи періодизації епохи соціалізму // УІЖ. – 1965. – №3. – С.19-26.

- ²⁰⁵ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.1182-а. – Арк.21; Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк.32.
- ²⁰⁶ Там само. – Оп.1. – Од.зб.1058. – Арк.89.
- ²⁰⁷ Див., напр.: Там само. – Оп.1. – Од.зб.1182-а. – Арк.21; Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк.12, 32.
- ²⁰⁸ Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк. .
- ²⁰⁹ Там само. – Арк.1; Див. оцінку названих двотомників: Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.115-116; Санцевич А. Институт історії України НАН України. – С.59-60.
- ²¹⁰ Ткачова Л. Діденко Григорій Дем'янович // Вчені Інституту історії України. – С.88.
- ²¹¹ Лисенко О.Є., Руденко Н.М. Відділ історії України періоду Другої Світової війни. – С.112.
- ²¹² Ткачова Л. Слуцький Олександр Борисович // Вчені Інституту історії України. – С.297.
- ²¹³ Ткачова Л. Стоян Пилип Кузьмич // Вчені Інституту історії України. – С.311.
- ²¹⁴ Ткачова Л. Шевчук Григорій Михайлович // Вчені Інституту історії України. – С.360-361.
- ²¹⁵ Див. огляд роботи відділу в цей період: Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.97-98.
- ²¹⁶ Санцевич А.В. Українська радянська історіографія. – К.: Вища школа, 1984. – С.28.
- ²¹⁷ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.37-38.
- ²¹⁸ Див.: Київ. Історія [радянський період] // УРЕ.– К.: УРЕ, 1961. – Т.5. – С.318-320.
- ²¹⁹ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Оп.1. – Од.зб.1058.– Арк.11; Там само. – Од.зб.1123. – Арк.165.
- ²²⁰ Там само. – Од.зб.1058. – Арк.11.
- ²²¹ Там само. – Од.зб.1123. – Арк.165.
- ²²² Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк.32.
- ²²³ Там само. – Арк.8, 32.
- ²²⁴ Дядиченко В.А., Лось Ф.Е., Сарбей В.Г. Развитие исторической науки в Украинской ССР. – К.: Наукова думка, 1970. – С.72.
- ²²⁵ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.107.
- ²²⁶ Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок ХХ століття). – К.: Генеза, 2000. – С.83.
- ²²⁷ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.1123. – Арк.162.
- ²²⁸ Там само. – Арк.162.
- ²²⁹ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.106-107.
- ²³⁰ Там же. – С.80.
- ²³¹ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.1. – Од.зб.1058. – Арк.31.
- ²³² Там само. – Оп.2. – Од.зб.25. – Арк.8.

- ²³³ Див.: Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.109; Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.97.
- ²³⁴ Див.: Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.95.
- ²³⁵ Санцевич А. Інститут історії України НАН України. – С.52.
- ²³⁶ Рубльов О.С., Юркова О.В. Інститут історії України НАН України: Віхи історії (1936 – 2006). – С.21.
- ²³⁷ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.44.
- ²³⁸ Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.97.
- ²³⁹ Там само. – С. 97.
- ²⁴⁰ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.117.
- ²⁴¹ Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.97-98.
- ²⁴² Гудзенко П.П. Передмова // Історія Української РСР: В 2-х тт. / Голов. редкол.: К.К.Дубина (голов. ред.), І.О.Гуржій (заст. голов. ред.) та ін. – Т.П. Редкол.: П.П.Гудзенко, І.М.Мельникова та ін. – К.: Наукова думка, 1967. – С.5-6.
- ²⁴³ [Гудзенко П.П.] Розділ V. Соціалістичне будівництво на Україні в 1919 році / Українська РСР в період громадянської війни 1917 – 1920 рр.: В 3-х томах / Редкол.: Скаба А.Д. (голова), Гудзенко П.П. та ін. – Том другий: Розгром буржуазно-куркульської Директорії. Вигнання інтервентів Антанти. Визволення України від денікінців. (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.) / Редкол. тома: Кондуфор Ю.Ю. (керівник редкол. і автор. кол.), Гудзенко П.П. та ін. – К.: Держполітвидав, 1967. – С.224-288.
- ²⁴⁴ Гудзенко П.П. В.І.Ленін і перші соціалістичні перетворення в економіці Радянської України // Шляхом осяяним Леніним / Редкол.: А.Д.Скаба (відп. ред.), П.П.Гудзенко та ін. – К.: Наукова думка, 1969. – С.155-163.
- ²⁴⁵ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.96. – Арк.5(зв.).
- ²⁴⁶ Там само.– Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.55.
- ²⁴⁷ Гудзенко П.П. Соціалістична націоналізація промисловості в Українській РСР. 1917–1920 рр. – К.:Наукова думка, 1965. – 300 с.
- ²⁴⁸ Киселевский Е., Левин В. Социалистическая национализация промышленности. – С.90.
- ²⁴⁹ НА ПУ – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.50.
- ²⁵⁰ Там само. – Арк.59.
- ²⁵¹ Юркова О.В. Кузьма Кіндратович Дубина // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – С.333.
- ²⁵² НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.270. – Арк.8.
- ²⁵³ Там само. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.50.
- ²⁵⁴ Пиріг Р.Я. Андрій Данилович Скаба // Інститут історії України НАН України. 1936 – 2006. – С.337.
- ²⁵⁵ Брега Г. Скаба Андрій Данилович // Вчені Інституту історії України. – С.293.

- ²⁵⁶ ЦДАВО України. – Ф.14. – Оп.5 „л”. – Од.зб.17. – Арк.110.
- ²⁵⁷ Гудзенко П.П. Передмова – С.5-6; [Гудзенко П.П.] Розділ V. Соціалістичне будівництво на Україні в 1919 році. – С. 224-288; Розвиток української культури за роки Радянської влади / П.П. Гудзенко (відп. ред.) та ін. – К., 1967. – 368 с.; Українська РСР в період громадянської війни 1917 – 1920 рр.: В 3-х томах / Редкол.: Скаба А.Д. (голова), Гудзенко П.П. та ін. – Т.І. – К.: Держполітвидав, 1967. – 475 с.; Українська РСР в період розгорнутого будівництва комунізму. – К.: Наукова думка, 1967; Гудзенко П.П. Київ – столиця Радянської України // Книга для читання з історії Української РСР: з 1917 р. до наших днів. Ч.ІІІ / За ред. чл.-кор. АН УРСР Гуржія І.О. – К.: Радянська школа, 1968. – С.320-327; Історія міст і сіл Української РСР: В 26 томах / Гол. ред. кол.: Тронько П.Т. (гол. Гол. ред. кол.), Бажан М.П., ... Гудзенко П.П. та ін. – Т. Київ. – К.: УРЕ, 1968. – 588 с.; Українська РСР в період громадянської війни 1917 – 1920 рр.: В 3-х томах / Редкол.: Скаба А.Д. (голова), Гудзенко П.П. та ін. – Том другий: Розгром буржуазно-куркульської Директорії. Вигнання інтервентів Антанти. Визволення України від денікінців. (листопад 1918 р. – грудень 1919 р.) / Редкол. тома: Кондуфор Ю.Ю. (керівник редкол. і автор. кол.), Гудзенко П.П. та ін. – К.: Держполітвидав, 1968. – 424 с. тощо.
- ²⁵⁸ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.210. – Арк.5; Там само. – Од.зб.270. – Арк.5, 8; Там само. – Од. зб.338. – Арк.11.
- ²⁵⁹ Там само. – Од.зб.338. – Арк.11.
- ²⁶⁰ Радянська енциклопедія історії України: В 4-х т. / Редкол.: А.Д.Скаба (відп. ред.), ... П.П. Гудзенко та ін. – К.: УРЕ, 1969 – Т.І. – 552 с.
- ²⁶¹ Див.: Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.129-130.
- ²⁶² НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.210. – Арк.4; Там само. – Од.зб.338. – Арк.2.
- ²⁶³ Санцевич А. Институт історії України НАН України. – С.73.
- ²⁶⁴ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.129.
- ²⁶⁵ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.270. – Арк.7-8.
- ²⁶⁶ Там само. – Оп.2. – Од.зб.338. – Арк.4.
- ²⁶⁷ Там само. – Арк.11.
- ²⁶⁸ [Гудзенко П.П.] Розділ V. Соціалістичне будівництво на Україні в 1919 році. – С. 246-254.
- ²⁶⁹ Див., напр.: Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.98.
- ²⁷⁰ Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.98.
- ²⁷¹ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.338 – Арк.4.
- ²⁷² Там само. – Од.зб.432. – Арк.14.
- ²⁷³ Гудзенко П.П. Торжество ленінського плану соціалістичної індустріалізації. Брошура. – К.: Т-во „Знання” УРСР, 1970. – 48 с. Гудзенко П.П., Кульчицький С.В. Здійснення ленінського курсу на соціалістичну індустріалізацію в Українській

РСР (1926 – 1931 рр.). До 50-річчя XIV з'їзду ВКП(б) // УІЖ. – 1975. – №12. – С.51-60; Їх же. Формування єдиного народно-господарського комплексу СРСР. (Перехідний період від капіталізму до соціалізму) // УІЖ. – 1975. – №5. – С.12-22; Їх же. Перший п'ятирічний план розвитку народно-господарського комплексу СРСР. (До 50-річчя прийняття) // УІЖ. – 1979. – №2. – С.43-50; Гудзенко П.П. Перший п'ятирічний план // Архіви України. – 1979. – №2. – С.32-37 тощо.

²⁷⁴ Див. її оцінку: Резницкая М.В. Рабочий класс Украины в период социалистической реконструкции народного хозяйства (1926 – 1937). Очерк историографии проблемы. – К.: Вища школа, 1977. – С.41, 120.

²⁷⁵ Кульчицький С.В. Про мої зустрічі з І.О. Гуржієм // Гуржієвські історичні читання. (Матеріали конференції, присвяченої 90-річчю від дня народження члена-кореспондента АН УРСР Івана Олександровича Гуржія). – Черкаси – Київ: Видавець Чабаненко ЮА., 2006. – С.20.

²⁷⁶ Див., напр.: НА ПУ. – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.79, 80. (Додаток Б.).

²⁷⁷ Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.98.

²⁷⁸ Власне за рецензування П. Гудзенко згадує лише в одному звіті за 1969 р., див.: НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.338 – Арк.11.

²⁷⁹ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.432. – Арк.15; Там само. – Од.зб.522. – Арк.14.

²⁸⁰ История городов и сел Украинской ССР: В 26 томах / Глав. ред. кол.: Тронько П.Т. (пред. Глав. ред. кол.), ... Гудзенко П.П. и др. – Т. Крымская область. – К.: УСЭ, 1974. – 624 с.

²⁸¹ Радянська енциклопедія історії України: В 4-х т. / Редкол.: А.Д.Скаба (відп. ред.), ... П.П. Гудзенко та ін. – К.: УРЕ, 1970 – Т. II. – 584 с.; Те ж саме. – К.: УРЕ, 1971 – Т. III. – 576 с.; Те ж саме. – К.: УРЕ, 1972 – Т. IV. – 576 с.

²⁸² Українська РСР в період громадянської війни 1917 – 1920 рр.: В 3-х томах / Редкол.: Скаба А.Д. (голова), Гудзенко П.П. та ін. – Т. III. – К.: Держполітвидав, 1970. – 463 с.

²⁸³ Див.: Додаток Б.

²⁸⁴ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.432. – Арк.14; Там само. – Од.зб.522. – Арк.15; Там само. – Од.зб.724. – Арк.18.

²⁸⁵ Там само. – Арк.14; Там само. – Од.зб.522. – Арк.6; Там само. – Од.зб.816. – Арк.22.

²⁸⁶ Там само. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.82; Там само. – Оп.2. – Од.зб.724. – Арк.18.

²⁸⁷ Там само. – Оп.2. – Од.зб.522. – Арк.2; Там само. – Од.зб.816. – Арк.4.

²⁸⁸ Там само. – Од.зб.432. – Арк.15.

²⁸⁹ Там само. – Оп.2. – Од.зб.724. – Арк.5.

²⁹⁰ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.432. – Арк.16; Гудзенко П. Ленінський план соціалістичної індустріалізації // Наша культура. (м. Варшава). – 1970. – № 4; Його ж. „Україна – держава індустріальна” // Рідний край. (газета, Аргентина, кілька номерів); Його ж. Україна – держава індустріальна. [Брошура для зарубіжного читача]. – К.: Т-во „Україна”, 1971. – 38 с.

²⁹¹ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.432. – Арк.15.

-
- ²⁹² Санцевич А. Інститут історії України НАН України. – С.84.
- ²⁹³ НА ПУ – Ф.1.– Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.81. (Додаток Б.).
- ²⁹⁴ Санцевич А. Інститут історії України НАН України. – С.82.
- ²⁹⁵ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.150.
- ²⁹⁶ Там само. – С.139.
- ²⁹⁷ Там само. – С.140.
- ²⁹⁸ Історія Української РСР: У 8-й тт. 10 кн. / Гол. ред. кол.: А.Г. Шевелєв (гол. ред.), ... П.П.Гудзенко та ін. – Т. VI. Українська РСР у період побудови і зміцнення соціалістичного суспільства (1921 – 1941) / Ред. кол.: П.П.Гудзенко (від. ред.), М.Д.Березовчук та ін. – К.: Наукова думка, 1977. – 544 с.
- ²⁹⁹ Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.98.
- ³⁰⁰ История Украинской ССР: В 10 тт. / Глав. ред. кол.: Ю.Ю.Кондуфор (глав. ред.), ... П.П. Гудзенко и др. – Т. VII. Украинская ССР в период построения и укрепления социалистического общества. (1921 – 1941) / Ред. кол.: С.В.Кульчицкий (отв. ред.), Н.Д.Березовчук, П.П.Гудзенко и др. – К.: Наукова думка, 1984. – 720 с.
- ³⁰¹ Див., напр.: Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.141.
- ³⁰² Гудзенко П.П. Передмова // Історія Української РСР: У 8-й тт. 10 кн. / Гол. ред. кол.: А.Г.Шевелєв (гол. ред.), ... П.П.Гудзенко та ін. – Т. VI. Українська РСР у період побудови і зміцнення соціалістичного суспільства (1921 – 1941) / Ред. кол.: П.П.Гудзенко (від. ред.), М.Д.Березовчук та ін. – К.: Наукова думка, 1977. – С.5-9; Його ж. Розд. VIII. Перехід до соціалістичної реконструкції народного господарства: §1. Початок соціалістичної індустріалізації // Там само. – С.139-155; Його ж. Розд. VIII. Перехід до соціалістичної реконструкції народного господарства: §3. Перший п'ятирічний план – основи соціалістичної реконструкції // Там само. – С.168-172. (Аналогічно див. VII-й том російськомовного видання).
- ³⁰³ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.522. – Арк.5; Там само. – Од.зб.724. – Арк.3; Там само. – Од.зб.816. – Арк.8, 22; тощо.
- ³⁰⁴ Там само. – Од.зб.522. – Арк.5.
- ³⁰⁵ Там само. – Од.зб.724. – Арк.4
- ³⁰⁶ Там само. – Од.зб.1002. – Арк.5.
- ³⁰⁷ Там само. – Од.зб.816. – Арк.22; Там само. – Од.зб.1002. – Арк.12.
- ³⁰⁸ Там само. – Од.зб.902. – Арк.1; Там само. – Од.зб.1002. – Арк.11, 12.
- ³⁰⁹ Там само. – Од.зб.522. – Арк.2.
- ³¹⁰ Гудзенко П.П., Кульчицький С.В., Шаталіна Є.П. Трудові почини робітничого класу 1921 – 1937: (На матеріалах Української РСР). – К.: Наукова думка, 1980. – 338 с.
- ³¹¹ Див.: Пиха Д.Д. [Рец.:] Гудзенко П.П., Кульчицький С.В., Шаталіна Є.П. Трудові почини робітничого класу 1921 – 1937: (На матеріалах Української РСР). – К., „Наукова думка”, 1980, 338 с. // Архіви України. – 1982. – №1. – С.73-74.

- ³¹² Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.149-150.
- ³¹³ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.522. – Арк.2.
- ³¹⁴ Там само. – Од.зб.1002. – Арк.12.
- ³¹⁵ Там само. – Од.зб.816. – Арк.9; Там само. – Од.зб.1002. – Арк.9.
- ³¹⁶ Там само. – Од.зб.1168. – Арк.5, 6.
- ³¹⁷ Санцевич А.В., Комаренко Н.В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР. – С.180.
- ³¹⁸ Государственный архив Харьковской области: Путеводитель. 2-е изд., доп. И перераб. / Отв. ред. П.П. Гудзенко; Сост. М.Н.Адам, А.И.Бурик и др. – К.: ГАУ при Совете Министров УССР; Госархив Харьковской обл., 1981. – 294 с.
- ³¹⁹ Гудзенко П., Мовчан О.М. [Рец.:] Государственные архивы Украинской ССР. Справочник, К., «Наукова думка», 1988, 224 с. // Архіви України. – 1989. – №1. – С.79-80.
- ³²⁰ НА ПУ – Ф.1. – Оп.2. – Од.зб.902. – Арк.3; Там само. – Од.зб.1168. – Арк.6.
- ³²¹ Див., напр.: Гудзенко П.П. Перший п'ятирічний план // Архіви України. – 1979. – №2. – С. 32-37; Гудзенко П.П., Даниленко В.М. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917 – 1927. // Архіви України. – 1980. – №3. – С.70-73; Гудзенко П., Панченко П. Развитие сельского хозяйства Украинской ССР. 1959 – 1980. // Архіви України. – 1981. – №2. – С.78 тощо.
- ³²² Гудзенко П.П., Шаталіна Є.П. По сторінкам бюлетеня „Архіви України”: Огляд // УІЖ. – 1980. – №7. – С.65-77.
- ³²³ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.83. (Додаток Б.)
- ³²⁴ Ковальчук О.О. Віктор Михайлович Даниленко // Інститут історії України НАН України. – С.420.
- ³²⁵ Шепель Л. Романцов Володимир Омелянович // Українські історики ХХ ст. – С.281-282.
- ³²⁶ НА ПУ. – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.46.
- ³²⁷ Брега Г. Ткачова Людмила Іванівна // Вчені Інституту історії України. – С.327; Юркова О.В., Азарх І.С. Спеціалізована вчена рада. – С.255.
- ³²⁸ Прилуцький В.І., Юркова О.В. Відділ історії України 20-30-х рр. ХХ ст. – С.98.
- ³²⁹ Див.: НА ПУ. – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.87, 89, 90, 93, 104, 108 тощо.
- ³³⁰ Там само. – Арк.93.
- ³³¹ Указ Президиума Верховного Совета Украинской ССР «О присвоении профессору Гудзенко Петру Пантелеймоновичу почетного звания заслуженный деятель науки Украинской ССР» // Правда Украины. – 1977. – 22 сентября. – С.1.
- ³³² Див.: НА ПУ. – Ф.1. – Оп.3-01. – Од.зб.1446. – Арк.95, 100, 105.